

T.C.
Cumhuriyet Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı

2009 ORTAÖĞRETİM FELSEFE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI İLE 2017
ORTAÖĞRETİM FELSEFE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ İÇERİKSEL AÇIDAN
DEĞERLENİRİLMESİ

Merve BÜLBÜL
Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mehmet Kasım ÖZGEN

SİVAS
2018

2009 ORTAÖĞRETİM FELSEFE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI İLE 2017
ORTAÖĞRETİM FELSEFE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ İÇERİKSEL AÇIDAN
DEĞERLENİRİLMESİ

Merve BÜLBÜL

Cumhuriyet Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Ortaöğretim Sosyal Alanlar Anabilim
Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mehmet Kasım ÖZGEN

Sivas
2018

KABUL VE ONAY

Merve BÜLBÜL'ün hazırlamış olduğu“2009 Ortaöğretim Felsefe Dersi Öğretim Programı İle 2017 Ortaöğretim Felsefe Dersi Öğretim Programının İçeriksel Açıdan Değerlendirilmesi” başlıklı bu çalışma, 11.07.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından, “Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Arslan TOPAKKAYA (Jüri Başkanı)

Doç.Dr.Mehmet Kasım ÖZGEN (Danışman)

Doç.Dr.Recep ERCAN (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../

Doç.Dr.Hakan KOÇ
Enstitü Müdürü

ETİK SÖZÜ

Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tez Yazım Kılavuzu'nda belirtilen kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- ✓ Bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- ✓ Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- ✓ Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere, bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu ve atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- ✓ Bütün bilgilerin doğru ve tam olduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ✓ Tezin herhangi bir bölümünü, Cumhuriyet Üniversitesi veya bir başka üniversitede, bir başka tez çalışması olarak sunmadığımı; beyan ederim.

.....
Merve BÜLBÜL

ÖZET

BÜLBÜL, Merve, 2009 Ortaöğretim Felsefe Dersi Öğretim Programı İle 2017 Ortaöğretim Felsefe Dersi Öğretim Programının İçeriksel Açıdan Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2018.

Bu araştırmanın amacı, 2017 yılında felsefe dersi öğretim programının yenilenmesi üzerine, 2009 felsefe dersi öğretim programıyla kıyas yapılarak felsefe dersinde meydana gelen değişikliklerin, farklılıkların, eksikliklerin, yeniliklerin hem olumlu hem de olumsuz yönlerini değerlendirmektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yapılmıştır.

Araştırmanın evren ve örneklemini, belirlenen hedef evren, Türkiye’ de “Felsefe Dersi Öğretim Programları” iken, örneklemi ise “2009 ve 2017 Ortaöğretim Felsefe Dersi Öğretim Programları” oluşturmaktadır.

Araştırma sonucunda 2017 yılında felsefe dersi öğretim programının yenilenmesi üzerine, 2009 felsefe dersi öğretim programıyla kıyas yapıldığında felsefe dersi öğretim programlarının içeriksel olarak yapılan yeniliklere rağmen hem olumlu hem de olumsuz yönlerini bulunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Felsefe, Eğitim, Öğretim, Program, Eğitim Programı, Hedef, İçerik, Felsefe Dersi

ABSTRACT

BÜLBÜL, Merve, The Contentwise Evaluation Of 2009 High School Philosophy Course Curriculum And 2017 High School Philosophy Course Teaching Programme, Graduate/ Postgraduate Thesis, Sivas, 2018.

The purpose of this research ,upon the renewal of philosophy course curriculum in year 2017, is to appraise both positive and negative sides of changes, differences, deficiencies and innovations which occur in philosophy course comparing it with 2009 philosophy course curriculum. In the research, was conducted document examination from method qualitative research.

The universe and sample of the research, set goals universe, Turkey "Philosophy in Curriculum", while the sample "2009 and 2017 Secondary Education Curriculum Philosophy" are created.

The research concludes that, upon the renewal of philosophy course curriculum in year 2017, in spite of innovations that was made contextually of philosoph course curriculum when was made comparision with 2009 philosophy course curriculum is found both positive and negative sides.

Key Words: Philosophy, Education, Teaching, Curriculum, Programme, Goal, Content, Philosophy Course

ÖNSÖZ

Bir ülkenin gelişmişlik seviyesini öğrenmek için ilk olarak eğitime bakılmaktadır. Eğitim, bireyi hem kişisel olarak, hem de toplumsal olarak her anlamda daima ileri seviyeye taşımaktadır. Bu yüzden de eğitimin her alanında yapılan küçük bir değişim dahi önem taşımaktadır.

Felsefe, dünya içinde apayrı bir dünyadır. Konuları, bakış açısı, bilgi birikimi, özellikleri olarak bireyin tamamı ile zihinsel anlamda gelişimini sağlamaktadır. İnsanlığın var oluşundan beri süregelen mantık, varlık, bilim, bilgi, ahlak, din, siyaset, sanat alanındaki konuları ele alarak düşünceleri incelemektedir. Felsefe eğitimi, felsefenin bütün bilgi birikimini öğrencilere sistematik olarak aktarma amacı taşıdığını söylemek mümkündür. Bu yüzden bireylerin hayata hazırlanmasında bütün alanlar açısından felsefe eğitimi önemlidir.

Bu çalışmada, tezin ortaya çıkması sürecinde izlemiş olduğum yol ve yöntemleri kontrol ederek onaylayan ve desteklerini üzerimden eksik etmeyen, her zaman yanımda olan, danışman hocam Doç. Dr. Mehmet Kasım ÖZGEN' e teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans öğrenimim süresince bilgilerini esirgemeyerek öğrencileri olma onurunu elde ettiğim Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü öğretim elemanlarına teşekkür ederim. Bu çalışmayı tamamlamamda, bugünlere gelmemde emeği geçen ve desteklerini esirgemeyen, maddi ve manevi anlamda hayatımın her anında varlıklarını hissettiğim anneme, babama ve kardeşlerime minnettarım. Çalışmamda manevi anlamda her zaman desteklerini ve ilgilerini esirgemeyen, her daim yanımda olan değerli arkadaşlarıma teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	SAYFA NO
ETİK SÖZÜ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLOLAR LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
BÖLÜM I	
GİRİŞ	
1.1. Problem Durumu.....	4
1.2. Problem Cümlesi.....	5
1.3. Alt Problemler.....	5
1.4. Araştırmanın Amacı.....	5
1.5. Araştırmanın Önemi.....	5
1.6. Yapılan Çalışmalar.....	6
1.7. Araştırma Modeli.....	7
1.8. Evren ve Örneklem.....	7
1.9. Verilerin Toplanması.....	7
1.10. Verilerin Analizi.....	7
1.11. Sınırlılıklar.....	7
1.12. Tanımlar.....	8

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Felsefe Nedir?.....	10
2.2. Eğitim.....	10
2.3. Felsefe ve Eğitim.....	11
2.4. Felsefe Eğitimi.....	13
2.5. Eğitim Felsefeleri.....	13
2.5.1. Daimici Eğitim Felsefesi (Perennialism).....	14
2.5.2. Esasici Eğitim Felsefesi (Essentialism).....	15
2.5.3. İlerlemeci Eğitim Felsefesi (Progressivism).....	16
2.5.4. Yeniden Kurmacı Eğitim Felsefesi (Reconstructionism).....	17
2.6. Program Geliştirme.....	18
2.6.1. Eğitim Programı.....	18
2.6.2. Öğretim Programı.....	19
2.6.3. Ders Programı.....	20
2.7. Program Geliştirmenin Temel Öğeleri.....	20
2.7.1. Hedef.....	21
2.7.2. İçerik.....	22
2.7.3. Eğitim Durumları.....	23
2.7.4. Ölçme ve Değerlendirme.....	23
2.8. Türkiye’ de Felsefe Dersi Öğretim Programının Gelişimi.....	25
2.8.1. Cumhuriyet Öncesi Felsefe Öğretimi.....	25
2.8.2. Cumhuriyet Dönemi Felsefe Öğretimi.....	28
2.9. Felsefe Dersi Öğretim Programlarına Genel Bakış.....	31
2.9.1. 1924 Programı.....	31
2.9.2. 1935 Programı.....	35
2.9.3. 1950 Programı.....	38

2.9.4. 1976 Programı.....	39
2.9.5. 1985 Programı.....	42
2.9.6. 1993 Programı.....	45
2.9.7. 2009 Programı.....	48
2.9.8. 2017 Programı.....	50

BÖLÜM III

PROGRAMLARIN İÇERİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1 Eğitim Felsefeleri Açısından Öğretim Programları.....	53
3.1.1. 2009 Programı.....	53
3.1.2. 2017 Programı.....	54
3.2. Felsefe Öğretim Programlarında Hedef.....	54
3.2.1. 2009 Programı.....	54
3.2.2. 2017 Programı.....	56
3.3. Felsefe Öğretim Programlarında İçerik.....	57
3.3.1. 2009 Programı.....	57
3.3.2. 2017 Programı.....	60
3.4. Felsefe Öğretim Programları Eğitim Durumları.....	62
3.4.1. 2009 Programı.....	62
3.4.2. 2017 Programı.....	64
3.5. Felsefe Öğretim Programlarında Ölçme ve Değerlendirme.....	65
3.5.1. 2009 Programı.....	65
3.5.2. 2017 Programı.....	67

BÖLÜM IV

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

4.1. Sonuçlar ve Tartışma	69
4.2. Öneriler	73
KAYNAKÇA	75
ÖZGEÇMİŞ	79

TABLolar LİSTESİ

	SAYFA NO
Tablo 1. Program Geliştirmenin Temel Öğeleri Arasındaki Bağlantı.....	20
Tablo 2. Ortaöğretim Felsefe Dersi Haftalık Ders Dağılım Çizelgesi (1924) (Yücel, 1994).....	34
Tablo 3. Ortaöğretim Felsefe Dersi Haftalık Ders Dağılım Çizelgesi (1927) (Yücel, 1994).....	34
Tablo 4. Felsefe Dersi Öğretim Programı'nın Üniteleri ve Süreleri.....	58
Tablo 5. Felsefe Dersi Öğretim Programı'nın Üniteleri ve Süreleri.....	60
Tablo 6. Felsefe Dersi Öğretim Programı'nın Üniteleri ve Süreleri.....	62

KISALTMALAR LİSTESİ

KHK: Kanun Hükmünde Kararname

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

METK: Milli Eğitim Temel Kanunu

TDK: Türk Dil Kurumu

TFK: Türkiye Felsefe Kurumu

BÖLÜM I

GİRİŞ

Dünya, doğa, yaşam ve evren sürekli değişim ve yenilikler içerisindedir. Zaman dahi geriye doğru yönelmez, ileriye doğru yol almaktadır. İnsanlar kabul etse de etmese de evrende bir ilerleme mevcuttur. Sanat, bilim, siyaset, ekonomi, kültür ve eğitim gibi dallar bu ilerlemenin birer parçasıdır. Öyle ki, ilerlemeyi sağlayan temel unsur “merak” duygusudur.

"Felsefe" teriminin kökeninde antik Yunan bulunmaktadır. Etimolojik olarak, onda iki bileşeni birbirinden ayırabiliriz: Fileo=seviyorum, peşinden koşuyorum ve sophia=bilgelik, bilgi. Demek ki, felsefe terimi başlangıçta Yunanlılar için "bilgelik sevgisi" ya da "bilginin peşinden koşma" anlamına geliyordu. (Adjuklewicz, 1994) “Bilgelik sevgisi” ya da “bilginin peşinden koşma” nın gerçekleşmesinin olması için bir şeyleri merak etmek duygusunun mutlaka olması gerekmektedir. Felsefenin çıkış noktası da meraktır. Yunan filozofu Sokrates’in “Felsefe hayretle başlar.” sözünden de anlaşılacağı üzere aslında insanlar bir bilinmezlikle yaşam bularak, merak duygusu ile icatlar, keşifler yaparak ilerlemelerini sürdürmektedir. Bu bağlamda felsefenin önemi vurgulanırsa, felsefenin üç ana disiplini olan, Etik (Ahlak felsefesi), Epistemoloji (Bilgi felsefesi), Ontoloji (Varlık felsefesi) aslında evrenle ilgili tüm problemleri ele almaktadır.

Eğitim, kavramının ise çeşitli tanımları olmakla beraber en yaygın tanım olarak (Ertürk, 1974), “bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istendik yönde değişiklik meydana getirme sürecidir.” olarak ifade edebiliriz. Eğitimin en önemli işlevlerinden birisi, bireyi toplum ile birlikte uyum içinde yaşayabilir hale getirmektir. Toplum, zamana ve mekâna bağlı olarak değişim gösteren sürekli yenilenen bir yapıdadır. Bu nedenle eğitim de içinde bulunduğu kültüre ve döneme göre sürekli değişim gösteren bir olgudur. Eğitimin büyük bir kısmı önceden yazılı olarak planlanan her bir derse ait öğretim programları ile gerçekleşmektedir. Öğretim programlarının güncelliğini koruması uygulanan eğitimin de güncelliğini belirlemekte ve bu açıdan

önem taşımaktadır. Eğitim-öğretim sürecinde günceli yakalamak, yeni gelişmeleri takip edebilmek için her dersin öğretim programında olduğu gibi felsefe dersi öğretim programı üzerinde de çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Öğretim programları içerisinde bulunduğu toplumun şartlarına göre dönem dönem değişikliklere uğramaktadır. Felsefe dersi öğretim programları, Cumhuriyet' in ilanından günümüze kadar varlığını korumaktadır. Ülkemizde, Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar toplam sekiz kez felsefe ile ilgili öğretim programı hazırlanmıştır.

Bu çalışmada öğrencileri yükseköğrenime hazırlayan eğitimin kademesi Ortaöğretimin 2009 ve 2017 felsefe dersi öğretim programlarının hedef, içerik, eğitim durumları ve ölçme-değerlendirme şeklinde yer alan program geliştirme öğeleri incelemeleri ele alınmaktadır.

Çalışmada bu programların ele alınmasının sebebi kullanılan son güncel programlar olmasıdır. 2009 felsefe dersi öğretim programı en son kullanılan ve değişikliğe uğrayan program olmasından dolayı ve yenilenen 2017 felsefe dersi öğretim programındaki yapılan değişikliklerin olumlu ve olumsuz unsurlarının tespit edilmesi için seçilmiştir. 2017 felsefe dersi öğretim programı ise neden bir program değişikliğine gidilmesi gerektiğinin gerekçelerini ve felsefe dersi için yapılan bu öğretim programı değişikliğinin ne kadar yeterli olup olmadığının kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi için ele alınmıştır.

Çalışma giriş başta olmak üzere dört ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte çalışmanın önemi, amacı, yöntemi, evren ve örnekleme, problem durumu, kapsamı, sınırlılıkları, tanımları ve yapılan literatür çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde kavramsal çerçeve ele alınarak, “Türkiye’de Felsefe Dersi Öğretim Programının Gelişimi” ve “Felsefe Dersi Öğretim Programlarına Genel Bakış” başlıkları altında felsefe dersi öğretim programlarının Türkiye’deki gelişimi hakkında bilgiler verilmektedir.

Üçüncü bölümde 2009 felsefe dersi ile 2017 felsefe dersi öğretim programlarının içeriksel olarak “Eğitim Felsefeleri Açısından Öğretim Programları”, “ Felsefe Öğretim Programlarında Hedef ”, “Felsefe Öğretim Programlarında İçerik”, “Felsefe Öğretim Programları Eğitim Durumları”, ve “Felsefe Öğretim Programlarında Ölçme ve Değerlendirme” başlıkları şeklinde incelemeleri ele alınmaktadır.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise incelenen bu programlarının bütün olarak felsefe dersi öğretim programlarının eğitimdeki yeri ve rolünün tespitleri sentezlenmektedir.

Öğretim programları derslerin amacına ulaşmasında önemli bir yere sahiptir. Çünkü dersi aktaracak olan öğretmen için bir rehber niteliğindedir. Bu yüzden öğretim programlarında belirlenen öğelerin açık, anlaşılır, öğrencilerin gelişim seviyelerine, ilgi ve ihtiyaçlarına uygun, dersin amacını ve içeriğini nitelikli bir şekilde ifade etmesi gerekmektedir.

Yapılan bu çalışmada felsefe dersi öğretim programları incelendiğinde programların kültürel, sosyal, politik değişimlerin merkeze alınarak değiştirilmesine ve yenilenmesine rağmen eksikliklerin bulunduğunu söylemek mümkündür. İlgili literatür taramalarına bakıldığında ders kitapların hazırlanmasında, pratik hayata aktarılmasında programlarda bulunan eksikliklerin ve yapılması gerekenlerin hakkında kaynağa rastlanılmamıştır. Bu çalışma, ilerleyen dönemlerde incelenecek olan felsefe öğretim programları ve 2017 felsefe dersi öğretim programı için ilk olacak detaylı analizlerle birlikte ilerleyen dönemlere ait felsefe eğitimi anlayışlarının yeniden değerlendirilmesinde katkı sağlaması açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada 2009 felsefe dersi öğretim programı ile yenilenen 2017 felsefe dersi öğretim programının kapsamlı olarak içeriksel incelemeleri ile felsefe eğitiminin ve öğretiminin eğitimdeki yeri ve rolü ortaya çıkarılacaktır.

1.1 Problem Durumu

21. yüzyılın en önemli özelliği bilim ve teknoloji çağı olmasıdır. Bilim ve teknoloji de toplumların hızlı gelişmesini ve ilerlemesinde etkili olmaktadır. Yaşanılan bu gelişmeler düşünce sistemi olan felsefeyi ve felsefe öğretimini de etkisi altına almaktadır. Felsefe, tarihi boyunca bireyleri düşünce olarak çok yönlü bakmaya yönlendirmektedir. Ancak çoğu zaman yanlış anlaşılıp hak ettiği önemi görememekte, çoğu zaman da amacına ulaşarak toplumların gelişimine hız kazandırmaktadır. Felsefenin bireylere aktarılması eğitim yoluyla gerçekleşmektedir. Bu yüzden felsefe eğitimi büyük önem taşımaktadır. Felsefe eğitimi bireylere sorgulamayı, eleştirel açıdan bakmayı, zihinsel düşünme sürecinde sistematik ve çok yönlü bakış açısını öğretmek geliştirmesini sağlar.

Felsefe dersinin en iyi şekilde bireylere aktarılması öğretim programlarının büyük bir titizlikle hazırlanmasıyla gerçekleşecektir. Bu yüzden geçmiş programlar esas alınarak gelecekte hazırlanacak programlara ışık tutacaktır. Bu çalışmada geçmiş program olan 2009 felsefe dersi öğretim programında yer alan öğelerin, 2017 felsefe dersi öğretim programında yer alan öğelere ne derece kaynak teşkil ettiğini kıyaslayarak felsefe dersi öğretim programlarının nasıl bir değişikliğe uğradığı incelenmektedir. Özellikle 2017 felsefe dersi öğretim programının yeni olmasından kaynaklı programla ilgili çalışmaların olmaması bir eksikliklerdir. Aynı zamanda programların oluşturulması tek başına yeterli değildir. Programların uygulamaya geçilmesi aşamasında oluşabilecek sorunların ortaya çıkarılması ve önceden tedbir alınması gerekmektedir. Yenilenen programda içeriksel olarak yapılan tüm değişimlerin, farklılıkların neler olduğunu ve uygulamaya geçildiği takdirde ne tür problemler ortaya çıkabileceği hakkında bilgilere ulaşamamaktadır.

Felsefenin sosyal bilimler içerisinde yer alması, toplumun süregelen olumsuz bakış açısı ve sürekli değişen eğitim sisteminde zorunlu eğitim sürecinde sadece bir ya da iki yıl verilen felsefe dersi için eğitim programlarının önemi son derece büyüktür. Bu yüzden çalışmada 2019 felsefe dersi öğretim programı ile 2017 felsefe dersi öğretim programının içeriksel açıdan incelenmesi ele alınmaktadır.

1.2 Problem Cümlesi

2009 ve 2017 felsefe dersi öğretim programlarının içerik bakımından özellikleri nelerdir?

1.3 Alt Problemler

Felsefe dersi öğretim programları hakkında;

- a- Felsefe dersi öğretim programları neden önemlidir?
- b- Felsefe dersi öğretim programlarının hedef ve davranışlardaki farklılıklar nelerdir?
- c- Felsefe dersi öğretim programlarının içerik ve işlenişindeki farklılıklar nelerdir?
- d- Felsefe dersi öğretim programlarında kullanılan araç ve gereçler nelerdir?
- e- Felsefe dersi öğretim programlarında ölçme ve değerlendirme unsurları ve farklılıkları nelerdir?

1.4 Araştırmanın Amacı

Öğretim programları toplumsal ihtiyaca, teknolojik gelişmelere, dünyada ve Türkiye'deki yeni gelişmelere göre yenilenir. Bu durumda çalışmanın amacı, 2009 felsefe dersi öğretim programı ile 2017 felsefe dersi öğretim programının karşılaştırması yapmaktır. Böylece her iki programda da felsefe dersinin hedeflerinde, içeriklerinde, kazanımlarında, eğitim durumlarında ve ölçme-değerlendirme öğelerinde ne tür değişikliklerin yapıldığı ve bu öğelerin birbirlerini ne kadar tamamladığı ya da birbirleriyle uyumluluğu içeriksel olarak incelenmiş olacaktır.

1.5 Araştırmanın Önemi

Öğretim programları eğitim sürecinde hem ait olduğu derse, hem de o dersin öğretmenine rehberlik etmektedir. Bu çalışma önceki çalışmalardan farklı olarak, 2009 felsefe dersi öğretim programının ve yenilenen 2017 felsefe dersi öğretim programının, program geliştirmenin öğeleri ile birlikte incelenerek hem felsefe dersinin amacına

ulaşmadaki rolü açısından, hem de felsefe dersine, öğretmenlere ve gelecekte hazırlanacak programlara kaynak olması açısından önemlidir.

1.6 Yapılan alışmalar

İlgili literatür taraması incelendiğinde birçok çalışma karşımıza çıkmaktadır. Seminer ve dergilerde yayımlanan felsefe öğretimine dair makaleler (Kuçuradi, Kaymak, May, Altıok, 1977; Cicioğlu, 1985; Kuçuradi, 1987; Kafadar, 1994; Yıldırım ve Engin, 1998; Kaynardağ, 1998; Demirdöven, 1998; Batuhan, 1998; Nutku ve Türedi, 1998; Beydoğan, Cihan ve Taşdemir, 2006) gibi önemli isimlerin dönemin felsefe öğretimi hakkında bilgiler vermektedir. 2000 yılında, 1987 yılında olduğu gibi Türk Eğitim Derneği Yayınları tarafından, editörlüğünü Petek Aşkan'ın yaptığı, Türk Eğitim Derneğinin 17. Öğretim Toplantısında bir araya gelen konuşmacıların bildirimleri “Felsefe Eğitimi ve Sorunları” adlı bir eser ile birleştirilmiştir. 1987 yılında yayımlanan eserde, genel olarak ortaöğretim kurumlarındaki sosyal bilimlerin durumu irdelenirken bu eserde sadece felsefe eğitimine ve sorunlarına yer verilmiştir. 2013 yılında TFK'nin düzenlediği “ocuklar İçin Felsefe Eğitimi” seminerinde katılımcıların okudukları bildirimler Betül Çotuksöken ve Harun Tepe'nin editörlüğünde bir araya getirilerek basımı gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen bu seminere Millî Eğitim Bakanı, Bakanlık temsilcileri ve TTK üyeleri ile alanında çok değerli çalışmalara imza atan araştırmacılar katılım göstermişlerdir.

Seminerin üçüncü ve son bölümünü “Ortaöğretimde Felsefe: Program, Ders Kitapları ve Öğretmen Eğitimi” oluşturmuştur. Felsefe öğretimini çeşitli faktörler açısından ele alan tezler (Dombaycı, 2002; Dombaycı, 2008; şakar, 2014; Kızıltan, 2014; ıtak, 2016) detaylı bir şekilde felsefe öğretimini incelemektedir. Özellikle Dombaycı, bu konuda önemli katkılarda bulunmaktadır. Ancak geçmiş araştırmalar, yeni programlara ışık tutması amacı taşısa da ne kadar geçerli olduğu bilinmemektedir. Bu durumdan hareketle 2009 öğretim programı ve yenilenen felsefe öğretim programının, program geliştirmenin ögeleri ile birlikte incelenerek felsefe dersine, öğretmenlere ve gelecekte hazırlanacak programlara kaynak olması açısından önemlidir.

1.7 Araştırma Modeli

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yapılmıştır. Doküman analizi çerçevesinde tarama ve içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanmasına *doküman incelemesi* denilmektedir. Bu çalışmada içerik analizi, bu yönlerinin yanı sıra birbirlerine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirerek okuyucunun anlayacağı biçime dönüştürmesi nedeniyle tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.188).

1.8 Evren ve Örneklem

Bu çalışma için belirlenen hedef evren, Türkiye’ de “Felsefe Dersi Öğretim Programları” iken, örnekleme ise “2009 ve 2017 Ortaöğretim Felsefe Dersi Öğretim Programları” oluşturmaktadır.

1.9 Verilerin Toplanması

Veriler, 11. Sınıf felsefe dersi öğretim programı (MEB, 2009) ve 10. ve 11. Sınıf felsefe dersi öğretim programı (MEB, 2017) öğrenci kazanımlarından elde edilmiştir.

1.10 Verilerin Analizi

Çalışmada elde edilecek nitel verilerin analizinde uygun tarama ve doküman analizi kullanılacaktır.

1.11 Sınırlılıklar

1. Araştırma, Cumhuriyet Döneminde uygulanan 2009 ve 2017 felsefe dersi öğretim programlarını kapsamaktadır.
2. 2009 ve 2017 felsefe dersi öğretim programları, program geliştirilmenin hedef, içerik, eğitim durumları ve ölçme-değerlendirme öğeleri ölçüt alınarak, değerlendirilip, birbirleriyle karşılaştırılmakla sınırlıdır.

1.12 Tanımlar

Felsefe: “Yunanca; seviyorum, peşinden koşuyorum, arıyorum anlamlarına gelen phileo ve bilgi, bilgelik anlamına gelen sophia sözcüklerinden türeyen terimin işaret ettiği entelektüel faaliyet ve disiplin” anlamına gelmektedir (Cevizci, 2010).

Eğitim: “Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istendik yönde değişiklik meydana getirme sürecidir” (Ertürk, 1974).

Öğretim: Okullarda yapılan planlı, kontrollü ve örgütlenmiş öğretme faaliyetleridir (Büyükalın, 2006).

Öğretim Programı: Okulda veya okul dışında bireye kazandırılması düşünülen bir dersin öğretimiyle ilgili tüm etkinlikleri kapsayan yaşantılar düzeneği (Demirel, 2019).

Program Geliştirme: Eğitim programlarının tasarlanması, uygulanması, değerlendirilmesi ve değerlendirme sonucunu elde edilen veriler doğrultusunda yeniden düzenleme sürecidir (Erden, 1998).

Hedef: Planlanmış ve düzenlenmiş yaşantılar yoluyla kazandırılması kararlaştırılan, davranış değişikliği ya da davranış olarak ifade edilmeye uygun olan bir özelliktir (Ertürk,1982).

İçerik: Eğitim programlarının dayandığı temel öge ile felsefenin öngördüğü kavramlar, olgular, ilkeler, yaklaşımlar, değerler, ölçütler, kuramlar ve genellemeler gibi bilgi birikimlerinin sistemli birleşiminden meydana gelmektedir (Bilen, 2006).

Ölçme: Gözlenen niteliklerin ve gözlem sonuçlarının sayı ve sembollerle belirtilmesini ifade etmektedir (Küçükahmet, 2008).

Değerlendirme: Ölçme sonuçlarına bağlı olarak bir yorumlamada bulunmayı, karşılaştırma yapmayı ve bir yargıya varmayı ifade eder (Küçükahmet, 2008).

Beceri: Kişinin yatkınlık ve öğrenime bağlı olarak bir işi başarma ve bir işlemi amaca uygun olarak sonuçlandırma yeteneği (TDK).

Düşünme: “İçinde bulunulan durumu anlayabilmek amacıyla yapılan aktif, amaca yönelik zihinsel bir süreçtir” (Cüceloğlu, 1995).

Kritik (Eleştirel) Düşünme: Eleştirme, bir şeyi iyi ya da kötü yanlarıyla değerlendirme anlamına gelmektedir. Eleştirel düşünme kavramı Sokrates'e kadar dayanır. Önceleri, bu kavramdan, felsefe aracılığı ile davranışlarımıza rehberlik etmeyi amaçlayan mantıklı düşünme anlaşılmaktaydı. Zaman zaman olayların doğru biçimde tanımlanması olarak ele alınan eleştirel düşünme, daha sonra kapsamlı biçimde tanımlanmaya başlanmıştır (Kaya, 1997).

Bilişsel Alan: Zihinsel öğrenmelerin çoğunlukta olduğu ve zihinsel yetilerin geliştirildiği alandır (Demirel, 2010).

Duyuşsal Alan: Sevgi, nefret, korku, ilgi, tutum ve güdülenmişlik gibi duygusal yönlerin baskın olduğu alanlardır. Bu alanda bireyin kişisel özellikleri ön plandadır (Demirel, 2010).

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Felsefe Nedir?

İnsan denilen varlığın en temel ögesi yaşamdır. Yaşam veya hayatın başlangıcı hakkında çeşitli bilgiler bulunmakla beraber, nereye doğru gittiği, sınırlarının ve süresinin ne olduğu hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır. Felsefe, tıpkı yaşam gibi bir başlangıcı olan, sınırlılıkları bulunmayan ve varlığını sürekli olarak çeşitli bilgilerde sürdüren bir bilimdir.

“Felsefe kelimesi Arapça olup Yunanca Philosophia sözcüğünden gelmektedir. Philia sevgi anlamına gelirken, Sophia bilgi veya bilgelik anlamına gelmektedir. Philosophia, bilgiyi veya bilgeliği sevmek, araştırmak ve peşinden koşmak anlamına gelmektedir. İlk olarak philosophia terimini Pythagoras (M.Ö 580-500) tarafından kullanılmıştır. Bilginin ve bilgeliğin ne olduğu, felsefenin nasıl tanımlanacağı konusunda “felsefe düşünmeyi öğreten sanattır”, “felsefe yaşama sanatıdır”, “felsefe insanın aklını kullanarak, var olan hakkında soru sorup, cevap arama etkinliğidir”, “felsefe evren, dünya, insan ve toplum hakkında soru sorup, varlığı ve yaşamı anlamlandırma çabasıdır” gibi birçok değişik görüş vardır. Bütün bu tanımlardan hareketle “felsefe gerçeği ve doğruluğu araştırma ve bilme etkinliğidir” (Çüçen, 2001).

Felsefi etkinliğin temelinde insanın düşünebilme, soru sorabilme ve problem görebilme yeteneği vardır. Sorgulayan ve eleştiren bir zihnin ürünü olan felsefi bilgi, problemlerle uğraşmaktan çekinmeyen düşünsel bir tutuma karşılık gelir. Başka bir deyişle “felsefi düşünce araştırmaya, sorgulamaya ve eleştirel tavra dayanan bir düşüncedir (Cevizci, 2007). O halde felsefe, yaşamın ilk tohumları olan ilk insanın varlığı ile başlayıp devam ederek, yaşama ve evrene kök salmakla beraber varlığını hep korumaktadır ve de hep var olacaktır. Çünkü felsefe insan aklının ışığını yakan bir anahtardır.

2.2 Eğitim

Eğitim, “Bireyde kendi yaşantıları yoluyla davranış değişikliği meydana getirme sürecidir” (Büyükalın, 2006). Eğitim bireylerin doğumundan ölümüne kadar varlığını sürdüren, yaşamın her alanında kendisini gösteren bir süreçtir. Bu süreçte çeşitli

aşamalar, uygulamalar, alanlar, yöntemler gibi birden fazla faktörler bireylerin karşısına çıkmaktadır.

Tanrıögen (2006), “çocuğa toplumsal yaşamda kolaylık ve etkili bir vatandaş olarak yaşayabilmesi için gereksinim duyduğu bilgileri, becerileri, tutumları ve değerleri kazandırmak.” şeklinde tanımlamaktadır.

Eğitim, insan yaşamının kaliteli, huzurlu ve mutlu zamanlar geçirmesi açısından her alanda var olmak zorundadır. Eğitim, yaşamın değerini ve kalitesini artırmaktadır. Toplumların birbirinden farklı eğitim sistemlerinin olması da bu toplumların ihtiyaçlarının, yaşam kalitelerinin ve standartlarının çeşitlilik göstermesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden toplumların içerisinde bulunan her insanın ihtiyaçları, yaşam standartları farklı olmasından dolayı eğitim herkesin hakkı olmakla beraber, her birey için zorunludur.

2.3 Felsefe ve Eğitim

Felsefe ve eğitim, insanlığın başlangıcından bugüne kadar var olan çok eski kavramlardır. Aynı zamanda insanın doğumundan ölümüne kadar da insanı asla terk etmeyecek olan kavramlardır. Çoğu kaynaklarda felsefenin merakla başladığı kabul edilmektedir. Merak, insanın sorgulama ve bilme yetilerini harekete geçirir. Harekete geçen bu yetiler insanın aklını kullanarak bilgiye ulaşmasında aracılık etmektedir. Aklı, tutarlı ve sistemli kullanmayı bilmek ise eğitimle mümkündür. İnsan merak ettiği bir konuyu öğrenmek için sürekli sorgu halindedir.

Eğitimin temel amacı kültür nakli ve daha önemlisi toplumu, arzulanan bir geleceğe götürmektedir. Eğitim, toplumun, kendini daha yüksek bir düzeyde ve daha iyi bir şekilde kanıtlanması için kullandığı bir alettir. Ve bunun da tek tek, canlı insanlarla gerçekleştirilmesi zorunlu olduğundan, eğitimin temel işlevinin insanları geliştirmek, ilerletmek olduğu açıklık kazanır. Bir anlamda felsefenin de üzerinde durduğu konunun insanın gelişimi olduğu söylenebilir.

Felsefe ve eğitim arasındaki bu şaşırtıcı apaçık ilişki, tanınmış eğitim filozofu John Dewey’ i şu görüşe götürmüştür: “Eğitimi, doğaya ve insanlara yönelik zihinsel ve

duygusal temel eğilimleri geliştirme süreci olarak ele alıyorsak, felsefe de “genel eğitim kuramı” olarak tanımlanabilir.

Hâlbuki filozoflar, insanın dünyadaki varlığını daha iyi bir biçimde açıklama amacından hareketle, gerçek arayışı sorunuyla uğraşırlar. Eğitimciler, daha güzel, daha insancıl bir toplum oluşturmayı amaçlayarak, felsefenin önerdiklerini insanlara uygulama sorunuyla uğraşırlar. Filozof, insan kaynağına ilişkin strateji ile uğraşırken, eğitimci, bu stratejiyi günlük yaşamla ilişkili kılacak taktiklerle uğraşır. Sonuç olarak şu denilebilir ki felsefe ve eğitim her ikisi de, görev olarak, insan ve insanların gelişimini üstlenmiştir (Morris, 1963).

Felsefenin en çok üzerinde durduğu konu insanın zihinsel anlamda gelişimine katkı sağlamak ve bireyleri düşünmeye yönlendirmektir. Aslında buradaki gizli durum insanın hayatını anlamlandırmasına ve insan hayatına açıklık getirmesine yardımcı olmaktır. Eğitiminde yapmak istediği bireyin hayatını kaliteli bir hale getirmektir. Bu noktada felsefe ve eğitimin birbirleriyle etkileşim halinde olmaları, birbirlerini tamamlamaları gerekmektedir. Çünkü felsefenin insan ve eğitimi hakkında çeşitli yorumları, analizleri ve yaklaşımları bulunmaktadır. Eğitim programlarının, yöneticilerin ve öğretmenlerin eğitimde esas alması gereken bu yaklaşımlar felsefede yer almaktadır. Bu yüzden eğitim ve felsefe sürekli iş birliği içerisinde olması gerekmektedir.

Ertürk’e göre (1988), “Brauner ve Burns’a göre eğitim, felsefeden ayrıldığında, yanında köpeği olmadığı zaman yolunu yitiren görme engellinin durumuna düşer. Bu anlamda, felsefe ve eğitim birlikte yürür, karşılıklı olarak birbirilerini oluşturur, birbirilerinin süreç ve ürünü olurlar. Felsefe eğitimi, hem ürün, hem sürece dikkatle bakıldığında denilebilir ki, eğitim felsefesi, ürün olarak eğitim edegenliklerini kılavuzlamada ve uygulamaları değerlendirmede temel alınan değerler bütünü ve sayıltılar dizgesi; süreç olarak ise, bu değerler ve sayıların eleştirel bir biçimde sürekli inceleyerek eğitimde “tüme” ulaşma uğraşdır.”

2.4. Felsefe Eğitimi

Felsefe eğitim tarihi konusunda çok fazla çalışmalara rastlanmamaktadır. Ancak Ulutaş' a göre (2004), felsefenin ilk kez Hint, Sümer, Mısır ve İran gibi Doğu kültürleri içerisinde başladığı, daha sonra Sokrates, Platon ve Aristoteles ile diyaloglar biçiminde yapıldığını belirterek, felsefe eğitiminin ise Platon'la kurumsallaştığını, bunun da somut örneği olarak Platon' un "Akademia" okulunu kanıt göstermektedir. Daha sonra medeniyetlere, imparatorluklara, devletlere aktarıldığı görülmektedir.

Felsefenin aktarımı sırasında yeni düşüncelerin, yeni fikirlerin, yeni akımların doğması kaçınılmaz bir durumdur. Ancak bu durum bireylerin içinde bulunduğu toplumun düşünce ortamının özgür olduğu, felsefenin önemini kavrandığı bir ortamda ortaya çıkacaktır. Bu yüzden de eğitim, bilim, teknoloji, ekonomi, sağlık gibi alanlarda ilerleme sağlayan toplumlar böyle ortamlardan çıkmaktadır.

Günümüz toplumlarında felsefe aktarımını en iyi sağlayan kurum okullardır. Okullarda felsefe dersi şeklinde eğitim verilmektedir. Okullarda verilen her bir ders içinde eğitim programları çok önemlidir. Felsefe dersi eğitim programı diğerlerinden daha önemlidir. Sebebi ise, bir matematik dersinde verilen eğitimi yeri geldiği zaman kullanabilirsin, bir tarih, coğrafya bilgisini yeri geldiğinde kullanabilirsin ancak felsefenin her konusunu hayatın her alanında kullanmak mümkündür. İnsan sürekli olarak düşünen bir varlıktır. Felsefe de düşünce alanıyla ilgili olmasından kaynaklı, her bireyin felsefe eğitimi alması zorunlu kılınmalıdır, önemi kavranma ve felsefe dersleri sevdirmelidir. Özgen (2014), "Dersi seven bir öğrenci öğrenmekten haz alır. Haz daha çok öğrenmeyi tetikler. Bu durumda kendi kararlarımız üzerinde düşünme zihinsel alışkanlığını öğrenmek demek kendinde devrim yapmak demektir." Bu yüzden felsefe dersi ne kadar çok sevdirilirse birey o derece felsefeden haz alarak düşünce gücünü üst seviyeye taşıyacaktır.

2.5. Eğitim Felsefeleri

Eğitimin gerçekleştirilmesi ve uygulanması için belli bir teoriye veya kaynağa ihtiyaç bulunmaktadır. Eğitim felsefeleri de eğitime gereken bu teoriyi, amacı, kaynağı sunarak bu amaçlara uygun aracılık sunan süreçlerdir. Çıtak' a göre (2016) "Ülkeler,

eğitim sistemlerinin temelini belirleyen eğitim felsefelerine göre ğretim programlarında neye önem ve öncelik verileceğini tayin etmektedirler. Belirlenen eğitim felsefesi bu açıdan ğretim programının yn göstericisi olmaktadır.”

Eğitim felsefeleri dört temel başlık altında toplanmaktadır: Daimici (Prennialism), Esasici (Essentialism), İlerlemeci (Progressivism) ve Yeniden Kurmacı (Reconstructionism). Eğitim felsefelerinin dayandığı u felsefe akımı ise İdealizm, Realizm ve Pragmatizm’ dir.

2.5.1. Daimici Eğitim Felsefesi (Prennialism)

Temelde klasik Realizme dayalı olup, İdealizme de yakındır. Maddi ve manevi kalkınmaya eşit derecede önem verir. En eski ve en tutucu eğitim felsefesidir. Aklı temele alan Aristokratik bir eğitim ve akademik nitelikler ön plandadır. Temsilcileri arasında Hutching, Mortimend ve Adler ne çıkan isimlerdir. (Akpınar, 2012) Daimici eğitim felsefesinin izlerine daha çok Platon, Descartes, Spinoza, Leibniz, Berkeley, Kant ve Hegel gibi idealist dşnrlr ile Aristoteles, Thomas Aquinas, Locke, Frederich Herbart gibi klasik realist dşnrlrde karşılaşılmaktadır. Daimici yaklaşım, genel olarak Ortaçağ’a egemen olan eğitim anlayışının yeniden eğitime dâhil edilmesi gerektiğini savunur (Sönmez, 2012). Daimici yaklaşıma göre eğitim değişmez ve evrenseldir. Eğitimdeki amaç, öğrenciye entelektüel bir eğitim verebilmektir. Öğrenci, hayatın içinde kabul edilmeyip hayata hazırlık sürecinde olan bir birey olarak görülmektedir. Klasikleşmiş eserler eğitimin vazgeçilmez materyallerini oluşturmakta ve bireye maddi-manevi gerçeklerin ve ilkelerin tanıtımını esas almaktadır (Demirel, 2010a). Eğitim ğrenci için bir hazırlıktır ve bu hazırlıkta da klasik eserler kaynak niteliğindedir. Daimici eğitim felsefesinin dayandığı temel ilkeler şunlardır:

- 1.Değişmeyen evrensel bir eğitim.
- 2.Entellektüel eğitim.
3. Eğitim hayatın bir kopyası değil, ona hazırlıktır.
- 4.Evrensel ve ebedi (değişmez) gerçeğe uyum için eğitim.

5. Çocuk ve gençlere dünyanın hem manevi hem de maddi gerçeklerini tanıttacak bilgiler verilmelidir.

6. Büyük kitaplar (klasik eserler) eğitimi.

Bütün bu açıklamalardan, daimiciliğin öğrencinin kaynaklara dayalı bir eğitim almasını, öğretmenin bu eğitim sürecinde aktif olarak öğreten rolünde olması gerektiğini, okulun sadece derslerden ibaret olmadığını, aslında öğrencileri hayatın bütününe hazırladığını, bunu yaparken de klasik eserlerin kaynak olması ise evrenselliğin ve kalıcılığın önemine vurgu yaptığı anlaşılmaktadır.

2.5.2 Esasici Eğitim Felsefesi (Essentialism)

Daimici eğitim felsefesinde olduğu gibi temelde idealizm ve realizm felsefi akımlarına dayanan bir eğitim felsefesidir.

Esasici yaklaşımın temel ilkeleri arasında öğrencinin doğası gereği çok sıkı çalışıp zorlanması, eğitim ve öğretimde girişimin öğrenciden ziyade öğretimde olması, eğitim sürecinde konu-alanının çok iyi özümsemesi gerektiği maddeleri yer almaktadır (Demirel, 2010a).

“Bu akıma göre insan, toplumsal ve kültürel bir varlık olup, doğuştan hiçbir bilgiye sahip değildir. Gerçek, zihin dünyasıdır ve zihin doğuştan boş olup sonradan doldurulur. Bilgi aposterioridir. Bilgiyi elde etmenin yolu genelde tümevarımdır. Tümevarımla elde edilen bilgi mutlak değildir. Esasicilikte eğitimin amacı, zihinsel gelişim, yetenekli kişileri eğitmek ve kültürel mirası aktarmaktır. Eğitim hayata hazırlık olarak görülür. Bilgi ve çevreye uyum esastır. Program içerik merkezli ve bilgi aktarmaya dayalıdır. Geçmişten gelen önemli bilgiler/değerler yeni kuşaklara öğretilmelidir. Ancak içerik, Batı Klasikleri ile sınırlı değildir. Temel bilgiler (matematik, fen ve yabancı diller) çocuğun kendi yaşantılarından daha önemlidir. Esasiciler okul programlarının geliştirilmesinde konu alanı üzerinde durur ve zamanın tecrübesinden geçmiş kalıcı temel konuların ve değerlerin seçimine önem verir” (Akpınar, 2012).

Esasici eğitim felsefesinin dayandığı temel ilkeler şunlardır:

- 1.Öğrenmenin doğasında çok sıkı çalışma ve çoğu zaman zorlama vardır.
2. Eğitimde ve öğretimde girişim öğrenciden çok öğretimde olmalıdır.
3. Eğitim sürecinin özünü, konu-alanının çok iyi özümsemesi oluşturur.
4. Okulda zihinsel disiplin yaklaşımının geleneksel yöntemleri kullanılmalıdır.

Esasici eğitim felsefesinden anlaşılacağı üzere sıkı çalışma ve zorlama sonucunda öğrenci ezberce yöneltilmiş, daimici felsefede olduğu gibi öğretmen aktif, öğrenci bilgiyi alan konumuna getirilmekte olup ezberci anlayışı ile öğrenciye bilgiyi tecrübe etme yolu kapatılıp geçmişten gelen tecrübeler dayatılmaktadır.

2.5.3.İlerlemeci Eğitim Felsefesi (Progressivism)

İlerlemecilik, pragmatik felsefenin eğitime uygulışıdır. Pragmatik felsefe, değişmeyi gerçeğin esası olarak görür. Bu nedenle de eğitimin sürekli bir gelişim içinde olduğunu öne sürülür (Demirel, 2011). Daimici ve esasici yaklaşımlarda kullanılan konu merkezli program tasarımına tepki olarak öğrenen merkezli program tasarımı ilerlemeci yaklaşım ile ortaya çıkmıştır. Öğrenen merkezli program tasarımı; öğretim, program, öğrenme ya da yönetsel yapılardan daha çok öğrenen üzerine yoğunlaşmaktadır (Alcı, 2012).

Sabit program anlayışını kabul etmeyen ve öğrenci merkezli eğitimi savunan ilerlemecilikte program, bireysel farklılıklara duyarlı ve öğrenci merkezlidir. Programın odak noktası, öğrenci ilgi ve yetenekleridir. Öğretimde problem çözme, işbirlikli öğrenme, proje gibi öğrenci aktivitelerine dayalı yöntem- teknikler kullanılır. Öğretimde öğrencinin öğrenme sürecine aktif katılımı ve yaparak yaşayarak öğrenmesi esastır. Öğretmen, süreçte otorite değil, rehberdir. İlerlemecilikte öne çıkan isimler arasında J. Dewey, Bacon ve Comte sayılabilir (Akpınar, 2012).

İlerlemeci eğitim felsefesinin dayandığı temel ilkeler şunlardır:

- 1.Eğitim aktif ve çocuğun ilgilerine göre olmalıdır.
2. Öğretimde problem çözme yöntemi esas alınmalıdır.

3.Okul yaşama hazırlık olmaktan çok, yaşamın kendisi olmalıdır.

4.Öğretmenin görevi yönetmek değil, rehberlik etmektir.

5.Okul öğrencileri yarıştırmaktan çok işbirliğine özendirilmeli ve yönlendirmelidir.

6.Demokratik eğitim ortamı.

İlerlemeci eğitim felsefesi, daimicilik ve esasiciliğin aksine öğrenciyi merkeze alarak, öğrencinin kendisini ifade etmesine hak tanımaktadır. Öğretmen burada Sokrates gibi bir rehber ya da yol göstericidir.

2.5.4. Yeniden Kurmacı Eğitim Felsefesi (Reconstructionism)

Bu eğitim akımı, ilerlemeciliğin bir devamı olup son gelişen akımlardan birisidir. Akımın dayandığı felsefe yararcılıktır (pragmatizm). John Dewey, Isaac Bergson ve T. Brameld bu akımın temsilcilerindedir. Bu akımdaki temel görüşlere göre eğitimin amacı, toplumu yeniden düzenlemek ve toplumda gerçek demokrasiyi yerleştirmek olarak kabul edilmektedir. Bu görüşe göre eğitim; açık seçik bir sosyal reform hareketi geliştirmede önemli araçlardan biridir. Eğitim yeni bir toplumsal düzen yaratmaya girişmelidir. Bu akımın bir görüşüne göre de toplumsal değişimde temel sorumluluk okullardadır. Bu işte esas güç öğretmenlerdedir. Okul yeni bir toplumsal gelişmeye imkân verecek biçimde geleceğe yönelik olmalıdır. Bu akımın önemli özelliği, eğitimin davranış bilimlerinin bulgularına dayalı olarak, yeniden inşa edileceğine inanılmasıdır (Demirel, 2011).

Yeniden kurmacılığın ilkeleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Toplumun ve dünyanın gelecekte karşılaşacağı sorunlara yönelik bir eğitim.

2. Demokrasiyi gerçekleştirecek bir eğitim.

3. Sürekli değişimde lokomotif rolü oynayan bir eğitim.

4. Sosyal reformlara öncülük edecek bir eğitim.

5. Hoşgörü, barış, sevgi gibi ortak değerleri oluşturup geliştirecek bir eğitim.

6. Ortak değerlere dayalı bir dünya toplumu oluşturma amacı olan bir eğitim.

İlerlemeci eğitim felsefesinin devamı niteliğinde olan yeniden kurmacı eğitim felsefesi öğrenciyi ön planda tutarak, aslında öğrenciyi geleceğin problemlerine karşı hem bilinçlendirmek, hem de öğrenciden çözüm yolları üretmesini sağlamaktır. Toplumun yararına ve geleceğe yönelik amaçlarının olduğunu söylemek mümkündür.

Geleneksel felsefe; daimicilik ve esasicilik, çağdaş felsefe; ilerlemecilik ve yeniden kurmacılık şeklindedir.

2.6. Program Geliştirme

Türk Dil Kurumu, program kelimesini şu şekilde tanımlamıştır: Program, yapılacak bir işin bölümlerini, bölümlerin sırasını ve zamanını gösteren tasarı, yetişek. Program geliştirme, “eğitim programının hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme ögeleri arasındaki dinamik ilişkiler bütünü” olarak tanımlamak uygun görülmektedir (Demirel, 2011).

Variş (1996)’ a göre program geliştirme;

Eğitim süreci ile ilgili bütün koşulların, bireylerin, ders kitapları ve araçların uygulamalı bir süreç içerisinde sürekli olarak geliştirilmesidir. Program geliştirme; yazılı bir doküman hazırlamak değil, fakat mevcut programı, uygulamada, araştırmacı bir yaklaşımla sürekli olarak geliştirerek, öğrencide istenen davranış değişikliğini sağlayan devamlı, kapsamlı ve uygulamalı bir süreçtir.

Program geliştirmenin tanımlarından yola çıkarak eğitim süresi boyunca, eğitimin tüm amaçlarına yönelik var olan bütün unsurların sistemli ve birbirleri ile uyum içerisinde ilerlemesini, denetlenmesini, geliştirilmesini sağlayan bir süreç olduğunu söylemek mümkündür.

2.6.1. Eğitim Programı

Eğitim programları, ulusal ya da uluslararası düzeyde kaliteli bir eğitim sistemi kurma, ülkenin kalkınmasını ve gelişmesini sağlayacak nitelikli insan gücü yetiştirme, toplumsal ve kültürel değerlerin korunmasını ve geliştirilmesini destekleme gibi amaçlara yönelik olarak geliştirilirler. Bu bakımdan, Variş (1998)’in ve Kısakürek (1969)’in de vurguladığı gibi, eğitim programları eğitilenlerin ya da öğrenenlerin

davranış standartlarından, öğrenme ve öğretme etkinliklerine kadar çalışmalara kılavuzluk etmekte ve bir aracı rol oynamaktadır. Milli eğitim temel politikalarının uygulamaya dönüştürülmesi eğitim programları yoluyla gerçekleştirilmektedir. Buna göre, Türk Ulusunun, birlik ve bütünlük içinde kalkınmasına dayanan milli eğitim politikasının, ülkenin en uzak köşesine kadar yayılması ve gerçekleşmesinde programlar köprü görevi görmektedir. Eğitim programları ayrıca, insan davranışlarını sosyal, politik ve ekonomik düzende etkinlik sağlayacak biçimde geliştirmek için uygulanan bir araç olarak da işlev görmektedir (Özdemir, 2009).

Eğitim programı, yapılan bu tanımlardan hareketle eğitim adına yapılan her adımı, her faaliyeti ele almaktadır. Eğitimin amacına ulaşmasındaki en kapsamlı ana unsurları içeren bir süreçtir.

2.6.2. Öğretim Programı

Eğitim programının en önemli alt ögesi veya programıdır. Eğitim programının amaçları doğrultusunda, bir dersle ilgili olarak sınıf düzeyinde belirlenen hedefleri kazandırmaya yönelik olarak planlanmış, okul içi ve dışını kapsayan tüm etkinlikleri gösteren yaşantılar düzeneğidir. Bu program, ders konularını, belli eğitim kademelerinde, zaman ve süre öğelerini dikkate alarak okul tipinin amaç ve ilkeleri doğrultusunda düzenler (Varış, 1996).

Öğretim programını eğitim programından ayıran en önemli fark, öğretim programının belirli bir derse ait olması ve buna bağlı olarak da öğretim programının kapsamının eğitim programına göre daha dar olmasıdır. Belirli bir dersin, okul içinde ya da dışında öğrenciye katabileceği her şey öğretim programı kapsamında değerlendirilmektedir. Bir dersin öğretiminin tam anlamıyla gerçekleştirilebilmesi için de öğretim programlarının program geliştirme sürecinin dört temel basamağına sahip olması gerekmektedir. Bu dört temel basamak; hedef, içerik, eğitim durumları ile ölçme ve değerlendirmedir (Çıtak, 2016).

Öğretim programı, bütünü değil özeli kapsamaktadır. Yani bir derse ait uyumu, düzeni, dersin sınırlarını belirlemektedir. Öğretim programı, dersin hedeflerine ulaşmasında ve öğretici olması açısından önemli bir yere sahiptir.

2.6.3. Ders Programı

Ders programı, öğretim programlarında yer alan bilgi kategorilerinin, disiplinlerin ve faaliyet alanlarının eğitim araçları ile ilişkili olan özel amaçlarını gerçekleştirmeleri için öğretim ilkelerini, konuların alt kategorilerini ve değerlendirme esaslarını içeren ve eğitim, öğretim programlarındaki esasları öğrenci davranışına dönüştüren programlardır (Varış, 1996).

Genelden özele doğru gidildiğinde eğitim programı, öğretim programı ve ders programı şeklinde sıralanabilmektedir. Ders programı en alt basamaktadır. Ancak en önemli basamak niteliğindedir, hedefine ulaştığı takdirde öğretim programı hedefine ulaşmış olur ve en genel amaç olan eğitim programı gerçekleşmiş olur. Böylelikle eğitim planlı ve programlı bir şekilde gerçekleşerek kaliteli bir hal alır.

2.7. Program Geliştirmenin Temel Öğeleri

Program geliştirmenin dört temel ögesi bulunmaktadır: Hedef (kazanım, amaç), içerik (konu, ünite, kapsam, müfredat, muhteva), eğitim durumları (öğrenme yaşantıları, öğretim süreçleri) ile ölçme ve değerlendirme (sınama durumları).

Tablo 1. Program geliştirmenin temel öğeleri arasındaki bağlantı

PROGRAM GELİŞTİRMENİN TEMEL ÖGELERİ			
HEDEF	İÇERİK	EĞİTİM DURUMLARI	SINAMA DURUMLARI
Kazanım/ Amaç Niçin Eğitiyoruz?	Konu/ Ünite/Kapsam Ne Öğreteceğiz?	Öğretim Süreçleri Nasıl Öğrenecekler?	Ölçme Değerlendirme Ne Kadar Gerçekleşti?

2.7.1 Hedef

Hedef, planlanmış ve düzenlenmiş yaşantılar yoluyla kazandırılması kararlaştırılan, davranış değişikliği ya da davranış olarak ifade edilmeye uygun olan bir özelliktir (Ertürk, 1982). Eğitimde hedefler, öğretimi yönlendirmesi, öğretme-öğrenme işleminin yapılmasını ortaya koyması ve ölçmelere kılavuzluk etmesi açısından gerekli görülmektedir. Hedefler, öğrenciye kazandırılmak üzere seçilen istendik özelliklerdir. Diğer bir anlatımla yetiştirilecek insanda bulunması uygun görülen, eğitim yoluyla kazandırılabilir istendik özelliklerdir. Bu özellikler; bilgiler, yetenekler, beceriler, tutumlar, ilgiler, alışkanlıklar...vb. olabilir (Demirel, 2011).

Hedef, hem öğrenciye, hem öğretene ve hem de derse yönelik planlı ve programlı bir yolda ilerlemek için eğitim alanının yapı taşlarından. Çünkü hedef olmadan neyin, nasıl ve nereye gideceği hakkında gelişigüzel bir yol izlenir. Bu durumda, bir ülkenin en önemli kurumu olan eğitim için geri kalmışlıktan ziyade yok olmaya doğru giden bir yol olur.

2014 Yılı ilköğretim programlarında hedef kavramı yerine, “kazanım” ifadesi kullanılmaktadır. Bu programlarda kazanım; “planlı yaşantılar sayesinde, öğrencilerde görülmesi beklenen doğrudan gözlenebilir davranışlar ile bilgi, beceri, tutum ve değerler” şeklinde tanımlanmaktadır (Akpınar, 2012). “Kazanım, genel olarak bilgi, beceri, değer ve tutum içeren ve öğrenci davranışlarını değiştirmeye dönük öğrenme çıktıları olarak tanımlanmaktadır. Kimi kazanımlar yalnızca bilgi içerebileceği gibi kimi kazanımlar da hem bilgi hem beceri içerebilmektedir. MEB’in yaptığı bu ifade değişikliğinde, kazanım ifadesi ile hedef ifadesinin aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir” (Dombaycı, 2013).

Variş’a göre (1996), hedeflerin program geliştirme sürecinde hem birey hem de toplum açısından önemi şunlardır:

1. Okulun rolünü belirler.
2. Karar vermeye rehberlik eder.
3. Okulda öğrenim tecrübelerinin seçimine rehberlik eder.
4. Öğrenci motiflerinin gelişmesine rehberlik eder.

5. Program değerlendirmesinde hedefler temel teşkil eder.

6. Programın geliştirilmesine olanak tanır.

2.7.2. İçerik

Program geliştirme sürecinin temel ögelerinden ikincisini içerik (konu, ünite, kapsam, müfredat, muhteva) oluşturmaktadır. İçerik gesinin belirlenmesinde sorulması gereken soru ise “ne öğretelim?” sorusudur. Bu soruya verilen cevap ile öğrenilmesi öngörülen konular belirlenerek içerik oluşturulur. İçerik oluşturulurken hiçbir hedefin kapsam dışında kalmaması çok önemlidir. İçerik bu nedenle, hedeflere en etkili bir Şekilde ulaştıracak biçimde düzenlenmelidir (ıtak, 2016).

Eğitim programlarının dayandığı temel ge ile felsefenin öngördüğü kavramlar, olgular, ilkeler, yaklaşımlar, değerler, ölçütler, kuramlar ve genellemeler gibi bilgi birikimlerinin sistemli birleşiminden meydana gelmektedir (Bilen, 2006). Yapılan bu tanımlardan içerik, bir derse ait olup, o dersin konularını belirli ölçü ve değerlerden yola çıkarak hedefe ulaştıracak Şekilde anlamlı kılmaktır. Ancak içerik oluştururken dikkat edilmesi ölçütler bulunmaktadır. ltler ise Şunlardır: Toplumsal Fayda, Bireysel Fayda, ğrenme-öğretme ve Bilgi Yapısında Muhtevanın İşgal Ettiği Yerdir.

Demirel’ e (2010a) göre içeriğin seçimi esnasından aşağıda maddeler halinde yer verilen sorulara yanıt aranmalıdır:

1. İçerik doğrudan doğruya hedef davranışla ilişkili mi?
2. İçerikte sunulmuş olan bilgiler bilimsel olarak doğru ve güncel bilgiler mi?
3. Sunulan içerik sistematik mi?
4. İçerik n öğrenmeleri kapsıyor mu yani kaynaşık mı? Bu bilgiler uygulanabilir ve kullanılabilir bilgiler mi?
5. İçeriklerin sunumu gerekli materyallerin kullanımına imkân tanıyor mu?
6. Konunun temel detayları etkili bir Şekilde verilebiliyor mu?
7. İçerikte önemli görülen hususların tekrarı mümkün m?

Bir program, hedef belirlendikten sonra, hedefler dâhilinde içerik hazırlanarak, eğitimin üst düzey yöneticilerinden onayından geçerek uygulamaya konulmaktadır.

2.7.3. Eğitim Durumları

Program geliştirmenin üçüncü ögesi eğitim durumlarıdır. Eğitim durumları, öğretim süreçlerini kapsar ve “nasıl öğreteceğiz?” sorusuna karşılık gelmektedir. Hedefe ulaşmak için öğrencilerin nasıl bir öğrenme süreci ve ortamı hazırlanacağı hakkında bilgiler vermektedir.

Eğitim durumları, öğrencilerin hedefe ulaşması için geçirmeleri gereken öğrenme yaşantılarını sağlayacak dış koşulların (uyarıcılarının) düzenlenmesi ve işe koşulmasıdır. Bu düzenleme, gerekli olan strateji, yöntem-teknik, araç-gereçleri her türlü etkinlikler ile fiziki düzenlemeleri kapsar. İşlemler, süreç vb. olarak da adlandırılabilir. Bu düzenlemeler, “etkinlikler” olarak da ifade edilebilir. Bu etkinliklerin temel kaynağı, kazanımlar (program hedefleri) olmalıdır (Akpınar, 2012).

Program geliştirme sürecinin eğitim durumları ögesi, MEB öğretim programlarında öğrenme-öğretme etkinlikleri, öğrenme yaşantıları, öğrenme durumları, dersin işlenişi gibi ifade kalıplarıyla yer almaktadır. Öğretim programlarında eğitim durumları ile ilgili, örnek bir dersin işlenişi konusunda bilgi verilmektedir. Ancak pek çok öğretim programında bu öğeye yer verilmediği görülmektedir. Öğretmenlerin eğitim durumları ögesi kapsamında uygulanabilir nitelikte gördükleri etkinlik örneklerini ders planlarına almaları ve kendi uygulamalarını oluşturmaları hedef davranışlara ulaşılması açısından önemlidir (Demirel, 2010a).

2.7.4. Ölçme ve Değerlendirme

Program geliştirmenin en son ögesini ölçme ve değerlendirme (sınama durumları) oluşturmaktadır. Ölçme ve değerlendirme “ne kadar gerçekleşti?” sorusuna yanıt bulmak içindir. Ölçme ve değerlendirme kavramları birlikte kullanıldığı için zamanla kalıp ifade halini almıştır. Bu iki kavram bazen birbiri yerine kullanılmış bu da her iki kavram için anlam kaymasına sebebiyet vermiştir. Ölçme, gözlenen nitelik ile gözlem sonuçlarının sayı ve sembollerle belirtilmesine denilmektedir. Bu bakımdan ölçme, değerlendirmeden önce gelen bir betimleme işidir. Ölçme işlemi üç aşamadan

oluşur. Bu aşamalar; ölçülecek bir niteliğin olması, bu niteliğin gözlenebilmesi ve amaca uygun sayı ve sembollerle niteliğin gösterimi şeklinde gerçekleşir. Değerlendirme ise ölçmeyi de içine alan daha kapsamlı ve geniş bir kavramdır. Değerlendirme, ölçme sonuçlarına bağlı olarak bir yorumlamada bulunma, karşılaştırma yapma ve bir yargıya varma ile gerçekleşir. Değerlendirme, ölçme sonucunun yeterli olup olmadığı ve amaca ulaşıp ulaşılmadığının kararını verme sürecidir (Küçükahmet, 2008).

Ölçme ve değerlendirme süreci düzenlenirken dikkat edilmesi gereken birtakım hususlar bulunmaktadır. Demirel' e göre (2010a) bu hususlar şu şekilde sıralanmaktadır;

1. Ölçme ve değerlendirmenin hangi amaçla düzenleneceği kararlaştırılmalıdır.
2. Belirtke tablosu hazırlanmalıdır. Bilişsel, duyuşsal ve devinişsel hedef alanlarının nitelik ve davranış düzeylerine göre ölçme ve değerlendirme süreci planlanmalıdır.
3. Hedef davranışların ölçülmesine uygun soru tipleri hazırlanmalıdır. Bu süreç ölçülecek davranışla ilgili olmalıdır. Soru, birden fazla ve değişik düzeyde davranışı ölçmemelidir.
4. Ölçme ve değerlendirme süreci açık, seçik ve anlaşılır olmalıdır. Olumsuz ifade ya da söz öbekleri ile biten soruların farkındalığı sağlanmalıdır.
5. Soru çoktan seçmeli ise soru kökü ve seçeneklerde anlatım birliği bulunmalıdır.
6. Eğer özel bir kazanım durumu ölçülüyorsa soruyu, öğrencinin doğru yapabilmesi için bilgiler tam ve doğru olarak verilmeli, bilimsel ve mantıksal hatalar yapılmamalıdır.
7. Ölçme ve değerlendirmenin asıl önceliğinin, bilenle bilmeyeni güvenilir bir şekilde ayırt etmek olduğu unutulmamalıdır.
8. Her bir ölçme sorusu birbirinden bağımsız olmalı, bir soru diğerini cevaplamamalıdır.
9. Öğrenenleri ölçme sürecinde yeterli zaman tanınmalıdır. Süreçte ipucu, dönüt ve düzeltme kullanılmamalıdır.
10. Soruların zorluk dağılımı homojen olmalıdır. Benzer türdeki sorular gruplandırılmalıdır.

11. Sınav ortamı hedef davranışların gerektirdiği koşullara göre düzenlenmelidir. Kazanımlar arasında ulaşılmaması gereken özel bir durum yoksa motivasyon bozucu eylem ve söylemlerden uzak durulmalıdır.
12. Ölçmenin güvenilirliğini sarsacak faktörlerden kopya çekmeye müsaade edilmemelidir. Sınav için gerekli tüm araç-gereç imkânı öğrenciye sağlanmalıdır.

2.8. Türkiye’ de Felsefe Dersi Öğretim Programının Gelişimi

Türkiye’ de felsefenin hem ders, hem de bir öğretim programına ait olması iki bölümde incelenir: Cumhuriyet Öncesi Felsefe Öğretimi ve Cumhuriyet Dönemi Felsefe Öğretimi.

2.8.1. Cumhuriyet Öncesi Felsefe Öğretimi

Türk Dünyasında felsefe öğretimi hareketleri IX. yüzyıla kadar dayandırılmaktadır. Türklerin İslamiyet’i kabulüyle birlikte, klasik eğitim-öğretim anlayışıyla eğitim veren medreselerde programsız bir şekilde felsefe konularına yer verilmektedir.

Türkiye’nin köklerinin dayandığı Osmanlı Devleti ise medreseler adı altında eğitim vermektedir. İlk Osmanlı medreseleri, Selçuklu medreseleri devamı niteliğindedir. Bu medreselerde asıl olarak dini bilgilerin eğitimi yapılmaktadır. Dini bilgilerin yanında; felsefe, riyaziye, astronomi ve tıp gibi bilimlerinde öğretiminin yapıldığı bilinmektedir (Akyüz, 1999). Felsefe eğitimi Osmanlı’ da II. Mehmet döneminde önemli bir yere taşınmaktadır. Ali Kuşçu, Sahn medreselerinde ders vererek bilimlerin ve felsefenin önemini öğrencilere aktarmaktadır. Aynı zamanda Yunan filozof ve düşünürlerin eserleri tercüme edilerek düşünce dünyasına kazandırılmaktadır. II. Mehmet’ in medreselerde felsefe ve akli bilimlere verdiği önem, Kanuni döneminde medreselerdeki edebiyat, fıkıh ve diğer dini derslerin hocaları; felsefe ve bilimlere verilen önemin gereksiz olduğunu iddia ederek bu alanların eğitimine karşı tavır almışlardır. Bu tavır sonrasında felsefe eğitiminin ders saatleri azaltılmış ve Ahlak gibi şeri derslerin eğitimine ağırlık verilmiştir (Akyüz, 1999). Kanuni döneminden sonra

Osmanlı Devleti duraklama dönemine girmektedir. Batı karşısında geri kalmışlığını düzeltmeye çalışan Osmanlı İmparatorluğu, bu geri kalmışlıktan kurtulmak için çeşitli atılımlar gerçekleştirdi. Bunlardan biri 3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'dır. İmparatorluk'un Batı'ya kapılarını açması ile beraber Batı'da devrimlere sebep olan felsefi fikir akımları da bu kapıdan içeri girdi. (Romantizm, Pozitivizm, Realizm, Tarihi Materyalizm, Materyalizm, Evrimcilik gibi) Toplumsal bir geçiş aşaması olan bu dönemde yurt dışına eğitim almaları için gönderilen gençler eğitim aldıkları ülkelerin felsefelerini de yurda getirdiler. Fransa'da okuyanlar Descartes felsefesini, Bergsonculuğu, Almanya'da okuyanlar Alman felsefesini, Fenomenolojiyi, İngiltere'den dönenler Pozitivizmi, Amerika'dan dönenler Pragmatizmi ülkeye taşıdılar. (Arslan, 2014) Osmanlı Devleti bunun gibi çeşitli çalkalanmalarla beraber felsefe eğitimine bazı dönemler çok önem verildiği, bazı dönemler ise değerini kaybettiği görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde, bağımsız bir disiplin alanı olarak felsefenin ya da doğrudan felsefe yapabilmek için felsefi düşüncenin ortaya çıktığı ve buna bağlı olarak da felsefe öğretiminin yükseköğretim kurumlarında yer aldığı dönem, batılılaşma sürecinin ve yenileşme hareketlerinin toplumsal sistemi de kararlı olarak değiştirmeye başladığı Tanzimat sonrası dönemdir (Kafadar, 2000).

II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar, çeşitli eğitim kurumlarında birçok farklı isim ve dersler altında felsefe öğretimi, programlı öğretimden uzak bir biçimde yürütülmeye çalışılmıştır. Bu dersler ve derslerde kullanılan eserlere baktığımızda; Fatih Sultan Mehmet döneminde "Haşiye-i Tecrid ve Şerh-i Mevakıf", Kâtip Çelebi'nin "Keşfü'z-Zünûn ile Mizanü'l-Hakk fi İhtiyâr el-Ehak" eserleri, Mülkiye Mektebi'nde "İlm-i Hikmet", Hukuk Mektebi'nde "Tarih-i Hikmet-i Hukuk ve Hikmet-i Hukuk" dersleri, Darülfünûn da "Hikmet-i Nazariye" vb. gibi kimi ders ve eserlerle karşılaşmaktadır (Dombaycı, 2002).

Osmanlı Devleti'nin, mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçmesiyle eğitim alanında da birtakım yenileşme hareketleri başlamıştır. Rüştîyelerin (ortaokul) ve idadîlerin (liseler) yaygınlaştırılması, çeşitli yüksekokulların açılması, öğretimde birliğin (Tevhid-î Tedrisat) sağlanması ve ulusallaştırılması için gayret edilmesi bu yenileşme hareketleri neticesindedir. Eğitim alanında yaşanan bu olumlu atmosfer,

ortaöğretim kurumlarına felsefe derslerinin konulmasını da gündeme getirmiştir (Erdem, 1998).

Osmanlı Devleti'nde ilk defa, 1869 yılında Maarif Umûmiye Nizamnâmesi ile orta dereceli okulların (idadî ve sultanî) öğretim programları düzenli olarak hazırlanmaya başlamıştır. Hazırlanan bu programlarda, günümüzde felsefe grubu dersleri olarak tabir edilen derslerden yalnızca mantık dersine yer verildiği görülmektedir. Felsefe dersinin ilk defa ayrı bir disiplin alanı olarak okutulması, 1910 yılında Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin döneminde İdadî ders programında yer almasıyla gerçekleşmiştir (Cicioğlu, 1985a). Ancak felsefe öğretimine dair en somut adımların II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte atılmaya başladığı görülmektedir.

Meşrutiyet Dönemi ile birlikte Osmanlı eğitiminde yeni okullar açılmıştır. Bunlardan Hukuk Mektebi'nde, hukuk felsefesi, hukuk felsefesi tarihi ve felsefe dersleri bu okulun ders programlarında görülür. Bu dersleri dönemin maarif nazırı Münif Paşa'nın verdiği bilinmektedir. Münif Paşa tarafından verilen bu derslerde, kendisini yazdığı Telhisi Hikmet Hukuk, Methali İlmi Hukuk ve Hikmeti Hukuk kitapları takip edilmiştir (Ergin, 1977).

1910 yılında hazırlanan program ile İdadî'nin son sınıfında üç saat olarak okutulmaya başlanan felsefe dersi, 1913 yılında yürürlüğe konulan programda mantık ve felsefe adı altında birleştirilerek İdadî'nin ikinci sınıftan itibaren, fûnûn ve edebiyat şubelerinde birer saat okutulmaya başlamıştır. 1915 yılına gelindiğinde ise Sultanî Mektepleri Müfredat Programı'nda yeniden felsefe dersleri son sınıfa alınmış ve ders saati de ikiye çıkarılmıştır. Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara Hükümeti Maarif Vekâleti tarafından hazırlanan 1922 tarihli Orta Mektep Müfredatı'nda rûhiyât, terbiye ve felsefe derslerine ayrı ayrı yer verilmiştir. Liselerde, birinci sınıfta rûhiyât, ikinci sınıfta da terbiye ve felsefe dersleri haftada ikişer saat olacak şekilde okutulmuştur (Cicioğlu, 1985a).

1921 yılında Darülfünûn hocalarından Mehmet Emin Erişirgil ise görüş ve düşüncelerini daha radikal bir tavır ile liselerde felsefe dersini hakkını vererek öğretememektense tamamen kaldırılmasını gerektiğini şu şekilde savunmaktadır: “Bu ders üniversitede felsefeyi seçmeyecek öğrenciler için gereksizdi. Zaten öğrenci, felsefe

programını bu haliyle algılayamaz. Dersin öğretmenini bulmak da bir başka sorundur. Felsefe hakkıyla öğretilip anlatılamayacaksa hiç öğretilmesin daha iyi. Yanlış ve eksik felsefe öğretimi öğrencinin psikolojisine de zarar verebilir” (Erişirgil’den aktaran Kaynardağ, 2002).

Türklerin İslamiyet’ i kabul etmesi ile birlikte Farabi, Gazali, İbn-i Sina gibi İslam filozoflarının etkileri doğrultusunda felsefenin yayılmaya başladığını söylemek mümkündür. Bu da felsefenin İslam Dünyası’ nda yer aldığını ve bir değere sahip olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti’nde dönem dönem farklılıklar gözükse de felsefeye yer verildiği görülmektedir. Ancak yapılan kaynak incelemeleri sonucu Osmanlı Devleti’ nin duraklama ve yıkılma dönemlerinde hem eğitimin eksikliği hem de felsefe eğitiminin eksikliğinin olması önemli bir noktadır. Bu durumun sebebi olarak siyasi gelişmeler sonucu eğitimde yapılan değişikliklerin olumsuz yönde etkilemesini söylemek mümkündür.

2.8.2. Cumhuriyet Dönemi Felsefe Öğretimi

Osmanlı Devleti’nin siyaset alanından çekilmesiyle birlikte bu durumu yorumlamak ve değerlendirmek en önemlisi toplumsal sorunlara çözüm bulmak için felsefeye olan ilgi ve merak başlamaktadır. Osmanlı Devleti’nin çöküşü ile Cumhuriyet’ in temelleri atılmakta olup, Osmanlı Devleti’ nin yaptığı hatalar daha çok göz önünde bulundurulmaktadır. Bu dönemde aydınlar, Osmanlıcı, İslamcı, Batıcı, Türkçü gibi çeşitli akımlarla Batı düşüncesini okumaya ve anlamaya, daha sonra da oradan aldıkları fikirleri bir dünya görüşü adı altında yorumlayarak topluma aktarma ve yayma çabasına girmektedirler. Bu gelişmeler, Baha Tevfik ve Rıza Tevfik gibi aydınların yetişmesinde etkili olmuştur.

1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından 1924 yılında toplanan İkinci Heyet-i İlmiye’de ortaöğretimin müfredat programları yeniden belirlenmiştir. Heyetin hayata geçirdiği bu yeni düzenleme ile birlikte, lise birinci devre olarak geçen ortaokul kademesinin öğretim programları ile lise kademesinin öğretim programları ayrı ayrı hazırlanmıştır. Cumhuriyet tarihinin ilk felsefe öğretim programı olma özelliğini taşıyan 1924 programı da bu heyetin çalışmalarının bir sonucudur (Cicioğlu, 1985a).

1928'de Hilmi Ziya Ülken ve arkadaşları Felsefe Cemiyeti'ni kurmuş ve ardından da cemiyetin basın-yayın organı görevini üstlenen Felsefe ve İctimaiyat dergisi yayımlanmaya başlamıştır. Felsefe ve İctimaiyat dergisinde, felsefe öğretim programı ile ilgili bazı tartışma yazıları kaleme alınmıştır. Ülken, Felsefe ve İctimaiyat dergisinde kaleme aldığı bir yazısında; felsefenin sosyoloji ve psikoloji derslerinden ayrılmasını, ayrılmayacaksa da bu derslerin birbiriyle uyum içinde olmasını, bu uyumda felsefenin öneminin hiçbir zaman göz ardı edilmemesi gerektiğini dile getirmektedir. Cumhuriyet tarihinin ilk felsefe ders kitabı yazarı olan Hatemi Senih de Felsefe ve İctimaiyat dergisinde, psikolojinin ihmal edilmemesi gerektiğine, psikoloji dersinin felsefe dersine yardımcı olacağına değinmiştir (Kaynaradağ, 1998).

Cumhuriyetin ilanından sonra eğitimin amacı daha çok, bilim ve aklın rehberliğiyle bireyin yaşamına ışık tutabilmek olmuştur. Bu durum felsefeye ve felsefe öğretimine olan bakışı da etkileyerek felsefenin toplumsal önemine dikkatleri çekmiştir. 1933 yılında gerçekleşen Üniversite Reformu ile felsefe öğretiminin yükseköğretimde elde ettiği kazanımlar felsefe adına yeni gelişmeleri doğurmuştur. Gerçekleşen bu reform ile birlikte, gelecek yirmi yıllık süre zarfında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin Felsefe Bölümünde çağın önemli felsefecilerinden olan Hans Reichenbach, Ernst von Aster, Valter Kranz, Hans Heimssoth, Joachim Ritter ders vermişlerdir. Hilmi Ziya Ülken, Macit Gökberk, Halil Vehbi Eralp, Sabri Esat Siyavuşgil, Mazhar Şevket İpşiroğlu, Takiyettin Mengüşoğlu, Nermi Uygur, Bedia Akarsu, Hüseyin Batuhan gibi isimler de İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde ve Türkiye'de felsefenin gelişmesine katkı sağlayan Cumhuriyet döneminin önemli akademisyenlerindendir (Erdem, 1998).

Üniversite reformunun ardından İstanbul Üniversitesi'nde felsefe eğitiminde bilim felsefesi ağırlıklı bir müfredat çizilmiş, bu doğrultuda da bir önceki felsefe eğitimin tam karşısında duran bir eğilim söz sahibi olmuştur. Bu eğilim özellikle Alman bilim felsefesi olan Hans Reichenbach'ın etkisiyle gerçekleşmiştir. "Nazi Almanya" sından kaçarak ülkemize yerleşen Hans Reichenbach ve onun asistanı Nusret Hızır, bilim felsefesinin ülkemizde tanınmasına ve gelişmesine öncülük etmişlerdir. H. Reichenbach 1933' de İstanbul' a gelerek yeni adıyla İstanbul Üniversitesi felsefe bölümünde göreve başlamıştır. Reichenbach Viyana çevresi mantıkçı pozitivist ekole mensup bir filozoftur. O aynı zamanda ünlü bir bilim felsefecisidir. Yeni bilim

anlayışının Aristoteles mantığından kurtulması ve yeni bir mantık anlayışının geliştirilmesi gereğine inanır. Eski geleneksel felsefe anlayışına şiddetle karşı çıkar, felsefenin kesinlikle metafiziğin boyunduruğundan kurtulması gerektiğine inanmaktadır. Ona göre felsefeye düşen görev sadece bilimsel önermelerin denetlemesidir” (Topakkaya, 2010). Aslında Cumhuriyet yönetiminin Reichenbach’ ı üniversiteye getirmesi de tesadüf değildir. 26 Kasım 1930’ da Samsun Lisesi’nde incelemelerde bulunan Mustafa Kemal Atatürk, incelemeleri sırasında felsefe dersine girmiş ve metafizikle ilişkili konuların okutulduğunu görünce öğrencilere şöyle hitap etmiştir: *“Talebe Efendiler; değerli hocanızı dikkatle ve zevkle dinledim. Gördüm ki, siz de aynı dikkati gösteriyor ve zevkle dinliyorsunuz. İstifade ettim. Kendisine teşekkür ederim. Ancak deminden beri bu söylenenlerin neresinde felsefe olduğunu kavrayamadım. Efendiler! Bence felsefe, ilim demektir; müspet ilime dayanmayan, sadece metafizik meseleler üzerinde duran bir düşünceye felsefe değil, İlm-i kelâm derler. Biliniz ki, Türk milletinin istediği ve özlediği felsefe, onu müspet ilme, müspet hakikatlere götürecektir. Bunun dışında kalacak bir felsefe ise, zamanlarımızı boşa harcamak, değersiz fikirler peşinde sonuçsuz çabalar sarf etmek olur.”* (Kafadar, 2000).

Atatürk’ ün Samsun Lisesi’ nde yaptığı hitaptan anlaşılacağı üzere yorgun, yıpranmış bir milletin, yeni kurulan Cumhuriyet ile birlikte akla, bilgiye, bilime ve ilerlemeye önem vermesi gerektiğini söylemek mümkündür. Atatürk ve Reichenbach düşüncelerinden anlaşılacağı üzere bu ilerlemenin metafizikle mümkün olmadığı görülmektedir. Metafizik konularını varlık, tanrı, ruh, ölümsüzlük gibi konular oluşturmaktadır. Ancak böyle bir felsefe anlayışı aklın, bilimin, bilginin ve ilerlemenin öncülüğünü yapmasını mümkün kılmamaktadır, aksine bireylerin yol katedememesi demektir.

Osman Kafadar’ ın “Felsefe Öğretiminin Türk Eğitim Sistemine Girişi ve Tarihi Gelişimi” çalışmasında değindiği gibi, felsefe derslerinin 1932- 1933 öğretim yıllarında ortaöğretim okullarının, 1953 yılından sonra da yeni açılan İmam Hatip Okulları’nın programlarına girmiştir. Eğitim sistemimizde Ders Geçme ve Kredi Sistemi’ne geçildiğinde, felsefe dersi, ilk kez Fen Lisesi ile Anadolu Liseleri’nin programlarına,

1991 ve 1992 öğretim yıllarında ortak zorunlu ders olarak yer almıştır (Karaaslan, 2012).

Felsefe dersinin eğitim tarihine bakıldığında Cumhuriyet' in ilk yıllarında akademik olarak üniversitelerde başlayıp, gerek dil çevirileri ile gerekse yurt dışında akademisyenler getirilerek sürdürülerek, ortaöğretim programlarında ise daha sonra yer verilmektedir. Günümüzde ise hala üniversitelerde ders olarak ve felsefe bölümleri şeklinde, ortaöğretim 11. Sınıflarda ve güncellenen programla birlikte ortaöğretim 10. Sınıfları da kapsayarak ders şeklinde varlığını sürdürmektedir. Cumhuriyet' in ilanından günümüze kadar sekiz tane felsefe öğretim programı uygulanmıştır.

2.9. Felsefe Dersi Öğretim Programlarına Genel Bakış

2.9.1. 1924 Programı

Cumhuriyet Dönemi ilk felsefe programıdır. Felsefe dersi bu programla birlikte 'İçtimaiyat' adıyla lise müfredatına eklenmiştir. On bir yıl yürürlükte kalan bu programın ağırlık noktası felsefeden çok sosyolojidir. 1927'de dersin adı 'Felsefe ve İçtimaiyat' olarak değiştirilmiştir.

1924 programı, ilk haliyle felsefe öğretiminde, 1924-1925 eğitim-öğretim yılından itibaren üç yıl boyunca uygulanmıştır. 1928 yılından 1935 yılına kadar geçen sürede ise kaynaklara dayalı çıkarılan "Öğretim Kılavuzlarıyla" felsefe öğretimi gerçekleştirilmiştir (Dombaycı, 2013).

1924 programında, felsefe ve içtimaiyat dersleri ayrı ayrı yer almaktadır. Program içeriğinde ruhiyat konusu (günümüz deyişiyle psikoloji bilimi olarak ifade edebiliriz) ve mantık dersi ayrı bir ders olarak okutulmadığı için felsefe kapsamında yer almaktadır. 1924 programında felsefe dersi lise ikide iki saat; lise üçte fen şubelerinde iki saat, edebiyat şubelerinde dört saat olacak şekilde okutulmuştur. İçtimaiyat dersi ise lise üçte hem fen hem de edebiyat şubelerinde ikişer saat olacak şekilde okutulmuştur (Çıtak, 2016).

Felsefe dersi için ilk program hazırlandığı gibi Cumhuriyet Dönemi'nin ilk felsefe kitabı da çıkartılmıştır. Bu kitap Hatemi Senih Sarp ve Zekeriya Kadri'nin

birlikte kaleme aldıkları “Umumi Filozofi” isimli kitaptır. Kitap tamamıyla yabancı kaynaklardan yararlanarak genel felsefeyi ayrıntılı olarak ele almaktadır. 1934 yılına kadar felsefe derslerinde bu kitap okutulmuştur.

1924 programının hedef ögesine bakıldığında belirli ve kesin bir hedefinin olduğunu söylemek mümkün değildir. Dombaycı (2009), ancak yine de 1924 programının içeriğinden örtük olarak da olsa şu amaç cümleleri çıkarılabilmektedir.

1. Genel bir felsefe kültürü ve bilgisi kazandırmak,
2. Felsefenin temel kavramlarını tanımak,
3. Felsefenin bilim dünyası ve toplumsal hayat üzerindeki etkilerini kavratmak,
4. Çeşitli felsefî öğretileri tanıtmak,
5. Yeni gelişen meslek dallarını tanıtmak.

1924 programının içeriğinin şu felsefî soru ve kavramlardan meydana geldiği görülmektedir:

1. Konusu, vicdan ve ahlakî kanun, ahlaki his, yükümlülük ve sorumluluk, ahlaki yaptırımlar, insani hayatın amacı ve sebepleri hakkında felsefî problemler: Hazza dayanan ahlak, faydaya dayanan ahlak, kişisel fayda, genel fayda, uzmanlığa dayanan ahlak, değer anlayışına dayanan ahlak, ödeve dayanan ahlak.

2. Ödev ve mutluluk, kişisel olgunlaşma, insani yükseliş.

3. İyi ahlaklılık ve kötü ahlaklılık.

4. Çeşitlik ahlaki görünüm. Kişisel, ailevi, sosyal ahlak hakkında genel bilgiler.

5. Felsefe Teriminin Anlamı: Felsefe nedir? Filozof kime denir? Felsefe ve Filozof terimlerinden eski zamanlarda ve günümüzde anlaşılan anlam nedir? Felsefî dehanın bilimsel ilerleyişi, sosyal hayat üzerine etkisi.

6. Felsefî Problemler: Bilgi teorisi, çeşitli problemler, dogmatizm, septisizm, kriticizm, ispat göreceliliği.

7. Hakikat Hakkındaki Anlayışlar: Entelektüalizm, Pragmatizm.

8. Madde Hakkındaki Anlayışlar: Realizm, İdealizm, Enerjetizm, Mekanizm.

9. Hayat Hakkındaki Anlayışlar: Mekanizm, Vitalizm.

10. Hayvani ve Bitkisel Türlerin Meydana Gelmesi Hakkındaki Teoriler, Yaradılış, Evrim Problemleri: Lamarkizm, Darwinizm.

11. Ruh: Madde ekolü, Ruh ekolü, Ruhsal kesinlik ekolü.

12. Ruh ve Maddenin İlişkisi ve Çeşitli Paralel Teoriler.

13. İnsani İşlerin Belirlenim Şekli, Seçimi ve Zorlama.

14. Mutlak ve Allah, Allah Tasavvuru, Allah'ın Varlığını İspat İçin Dile Getirilen Delillerin Kıymeti, Teizm, Panteizm, İlâhiye (Vücudiye).

15. Dinin Kaynağı ve Görevi Hakkında On Sekizinci ve On Dokuzuncu yüzyıllarda başlıca Problemler.

16. Güzellik, eşsiz güzellik, doğadaki güzellik, güzel süblim, güzel ile süblim arasındaki fark. Sanat: Tanımı, bölümleri, sanat hakkındaki çeşitli anlayışlar, sanatın ahlak ile ilişkisi.

Programda yer alan ilk dört madde ahlak konularını, son madde estetik konularını, diğer maddeler de felsefe başlığı altında yer alan konuları içermektedir. Program, Cumhuriyet' in yeni kurulmasına rağmen içerik açısından felsefenin konularını düzenli bir sıralama şeklinde ele almaktadır. Ancak siyaset felsefesi üzerine içerik maddesinin bulunmaması eksikliğin olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Ortaöğretim felsefe dersi haftalık ders dağılım çizelgesi (1924) (Yücel, 1994)

Dersler	I. Sınıf	II. Sınıf	III. Sınıf	
			Fen	Edebiyat
Felsefe	-	2	2	4
İçtimaiyat	-	-	2	2

Cumhuriyet tarihinin ilk felsefe öğretim programı ilk değişikliğini 1927 yılında gerçekleştirmektedir. Bu değişiklikle birlikte programda daha önceden ayrı dersler olarak verilen felsefe ve içtimaiyat dersleri, Felsefe ve İçtimaiyat adı altında birleştirilerek okutulmaya başlanmaktadır. Programında meydana gelen değişiklikle birlikte felsefe ve içtimaiyat dersi lise ikide iki saat; lise üçte fen şubelerinde üç saat, edebiyat şubelerinde altı saat olacak şekilde okutulmaktadır. 1927 yılında yapılan bu ilk değişiklik ve beraberinde yapılan bazı değişikliklerle birlikte 1924 programı, 1935 yılına kadar on bir yıl uygulamada kaldığı görülmektedir.

Tablo 3. Ortaöğretim felsefe dersi haftalık ders dağılım çizelgesi (1927) (Yücel, 1994)

Dersler	I. Sınıf	II. Sınıf	III.Sınıf	
			Fen	Edebiyat
Felsefe ve İçtimaiyat	-	2	3	6

1928’te gerçekleşen Harf Devrimi beraberinde 1924 programı, 1934 yılında Latin alfabesi ile yeniden basılarak yayımlanmaktadır. Bu durum içeriğe ve ders dağılım çizelgesine çok etki etmeyen küçük değişiklikler meydana getirerek; II. sınıf ve III. Sınıf fen bölümde 2 saat, III. Sınıf edebiyat bölümünde 6 saat şeklinde felsefe ve içtimaiyat ders saati olarak belirlenmektedir.

“1924 programının hangi eğitim felsefesine dayandığı programın içeriğinden doğrudan çıkarılamadığı gibi dolaylı olarak da çıkarılamamaktadır. Programda herhangi bir giriş ya da açıklama bölümüne yer verilmemesi temele konulan eğitim felsefesinin

de ne olduğunu bilinemez yapmıştır. Program, daha çok konu başlıklarının sıralandığı içerikler listesi şeklinde hazırlanmıştır.” (Çıtak, 2016).

Programda ölçme-değerlendirme ögesine yönelik doğrudan ya da dolaylı herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Programın dönemin şartlarından dolayı öğretiminin öğretmen merkezli yürütülmesi gerektiğini söylemek mümkündür. Bu durum ise daimici ve esasici eğitim felsefelerine işaret etmektedir.

2.9.2. 1935 Programı

1924 programına göre daha kapsamlı hazırlanan bu programda müstakil bir amaçlar kısmı bulunmaktadır. Bu programda estetik, ahlak ve rölativizm gibi konular müfredata girmektedir. Uzunca bir süre (22 yıl) yürürlükte kalan bu programda felsefe dersleri, ‘Filozofi ve Sosyoloji’ adıyla verilmektedir. Bu programda felsefe dersi, mantık ve sosyolojiyi de kapsayacak şekilde liselerin edebiyat bölümlerinde haftada yedi saat, fen bölümlerinde ise üç saat olarak okutulmaktadır.

“Latin alfabesine geçilmesi ve programın yetersiz kalması üzerine yeni bir programa ihtiyaç duyulmuştur. 1935 programı, “Lise Filozofi Programı Kılavuzu” adıyla hazırlanıp 1935-1936 eğitim-öğretim yılında uygulamaya geçmiştir. 1935 programında sadece felsefe dersi değil; psikoloji, mantık ve sosyoloji derslerinin tamamı yer almıştır. Programın komisyonunda Hasan Ali Yücel, Mehmet Emin Erişirgil, Hilmi Ziya Ülken, Mehmet Servet Berkin ve Sadri Ertem yer almıştır” (Çıtak, 2016).

1935 programı genel hatlarıyla aşağıda yer verilen maddelerden meydana gelmektedir;

1. Lise filozofi derslerinin amaçları,
2. Psikoloji, sosyoloji ve mantık derslerinde dikkate alınacak noktalar,
3. 1935-1936 ders yılı için edebiyat kolunda metafizik, estetik, ahlâk ve sosyoloji programlarıyla fen kolunda filozofi programında yapılan değişiklikler,

4. Metafizik için listede bulunan kitabın listeden çıkarılması ancak öğrencilerin elinde felsefe ile ilgili bulunması gereken bir kitabın yazılmasının gerekliliği, bu kitabın yazarının da Mehmet Emin Erişirgil olacağı konuları yer almaktadır.

1935 programında felsefe, psikoloji, sosyoloji ve mantık dersleri filozofi başlığı altında toplanmaktadır. Programda bu dört dersin her birinin hedeflerine ayrı ayrı yer verilmektedir. Ancak, 1935 programında felsefe grubu dersleri daha çok, ülkenin yeni olmasından dolayı ülkenin genel amaçlarına ve diğer derslerin amaçlarına ulaşmada kullanılan aracı dersler olarak görülmektedir. Bundan dolayı lisede okutulan felsefe dersinin; öğrencinin zihninde bir bütünlük oluşturması, insanı fizyolojik ve psikolojik anlamda bir bütün halinde tanımak ve anlamlandırmak, meslekî başarılar ile Türk Milletini yüceltmek ve yükseltmek, millî edebiyata katkı sağlamak, meslekî sevgiyi geliştirmek gibi amaç cümleleri felsefe dersinin özel hedeflerinden daha çok daha genel ve uzak hedefleri bulundurmaktadır. Bu nedenle 1935 programında felsefe dersinin özel hedeflerinin olmadığını görülmektedir.

1935 programı haftalık ders dağılım çizelgesine göre felsefe ve içtimaiyat dersi lise üçte edebiyat şubelerinde altı saat, fen şubelerinde iki saat olacak şekilde okutulmuştur. Ancak programda fen şubelerinde okutulan iki saatin, birinci dönemde mantık dersine, ikinci dönemde ise sosyoloji dersine ayrılacağı yazmaktadır. 1937 yılında yapılan değişiklikle felsefe ve içtimaiyat dersinin adı Filozofî ve Sosyoloji olarak değiştirilmiştir. Ders dağılım çizelgesinde de değişiklik yapılarak bu ders, lise üçte edebiyat şubelerinde yedi saate (iki saat sosyoloji, iki saat mantık, üç saat felsefe); fen şubelerinde de üç saate (iki saat sosyoloji, bir saat mantık) çıkarılmıştır. (Cicioğlu, 1985a).

1935 felsefe dersi öğretim programının içeriğini şu konular oluşturmaktadır:

1. Felsefenin temel özellikleri (refleksif olma, kapsayıcı kuşatıcı ve disiplinler üstü olma, disiplinler arası bir disiplin olma, eleştirel ve sorgulayıcı olma),
2. Felsefi akımlar (pozitivizm, pragmatizm, rölativizm),
3. Estetik,

4. Ahlak felsefesi (1935-1936 ders yılı için yapılan değişlikle birlikte ahlak müfredat programı kaldırılmış olup sosyoloji dersi tamamlandıktan sonra devamında verilmesi kararı alınmıştır),

5. Felsefi metin analizleri.

1935 programında estetik, ahlak ve rölativizm gibi konular müfredata girmiştir. Ancak içerik ögesinden anlaşılacağı üzere, 1924 programı içeriğinde olan konular çıkartılmıştır. Bunun sebebi olarak Latin alfabesinin eğitime olan etkisini gösterdiğini söylemek mümkündür. Bir başka olumsuz eleştiri olarak programın konularının bilim, bilgi, siyaset, bireyleri bilgisizliğe ve basite indirgediğini göstermektedir. “1940’lı yıllarda kısa süren bir Köy Enstitüleri uygulaması vardır. Fakat bu uygulama, belirtildiği gibi, kısa sürmüştür ve bu kısa sürüşünden dolayı genel felsefeyi etkilememiştir. 27 Aralık 1947 tarihinde ABD ile eğitimde bir işbirliği anlaşması imzalanır. Bu tarihten sonra 1950’li yıllarla birlikte eğitim sistemimizin felsefesinde/paradigmasında yüzeyde bir kırılma görülür. Birçok eğitimcimiz yetiştirilmek ya da yüksek lisans, doktora öğrenimi için ABD’ye gönderilmeye başlanır. Bu eğitimcilerimiz yurda geri döndüklerinde Amerikan davranışçılığını eğitim sistemimize önerirler ve yerleştirirler. Eğitim sistemimiz o tarihten bu yana ABD etkisine girer. Aslında bu davranışçılık/ behaviorizm paradigması, pragmatist bir felsefe gibi gözükse de toplum kökenli bir sistemdir, Durkheim geleneği içindedir: birey, öğrenci edildir. Eğitim sistemimizdeki bu ABD etkisi ve davranışçılık 2000’li yıllara kadar artarak sürer” Hesapçioğlu (2009). Bu durumdan da anlaşılacağı üzere yalnız felsefe de değil eğitim sisteminde bir kırılma yaşanmaktadır.

1924 programında olduğu gibi, 1935 programında da program geliştirme sürecinin ölçme ve değerlendirme ögesine yönelik doğrudan ya da dolaylı herhangi bir bilgiye ulaşamamaktadır. 1935 programında da daimici ve esasici eğitim felsefelerinin olduğunu kabul etmek mümkündür. Çünkü daimici ve esasici eğitim felsefelerinde okula yükledikleri birincil görev kişiyi hayata hazırlamaktır. Ancak bu programın geneline bakıldığında bu durumu pek mümkün kılmamaktadır.

2.9.3. 1950 Programı

Bu programda felsefe dersinin içeriğinde pek fazla değişiklik olmamakla birlikte, mantık ve sosyoloji için ayrı programlar hazırlanmaktadır. Öğrencilere yüksek bir Türklük ideali kazandırmak için felsefe dersi bu programda edebiyat dersleri ile ilintilendirilmektedir.

“1950 programında hedef ögesi yer almamaktadır. 1950 programında hedefler bir kenara bırakılarak kendinden yaklaşık seksen yıl önce Fransa’da yaygın olan pozitivist-sosyolojist felsefe anlayışına uygun bir şekilde hazırlanıp yürürlüğe konulmuştur.” (Kafadar, 1994b).

1950 programının içeriği ise şu konulardan oluşmaktadır:

1. Felsefi düşünüş nedir? (Bilim, felsefe, bilgin, filozof)
2. Felsefi düşüncenin cemiyetlere göre gelişmesi: Felsefe ve cemiyet.
3. Felsefe meseleleri; bu meselelerin doğuşu ve hâl yolları; dogmatik, şüpheci, tenkidci, skolastik, pozitif düşünüş.
4. Bilginin çeşitli yönlerden ele alınışı ve gelişmesi. (Rasyonalist, ampirist, pragmatist ve entüsyonist görüşler)
5. Ahlâk probleminin konuluşu;
 - a. Ahlâkî hürriyet nedir? Bunun hakkındaki çeşitli deliller,
 - b. Buna zıt olan determinizm ve delilleri,
 - c. Vicdanın mahiyeti, şuurdan farkı.
6. Sanat ve felsefe: Güzellik ve sanat hakkında kısa bilgi

Cumhuriyet tarihine klâsik program olarak geçmesine ve en uzun süre yürürlükte kalmasına rağmen, 1950 programı bazı konularda olumsuz eleştirilere de maruz kalmıştır. Felsefenin en temel konularından olan varlık konusu 1950 programında yer almamıştır. Bu durum uzun yıllar boyunca felsefe öğretiminin, felsefenin üç sacayağından biri eksik bir şekilde verilmeye çalışıldığını göstermektedir. Öte taraftan içerikte yer alan Felsefe ve Cemiyet ünitesi ile diğer programlara bir üstünlük sağlamaktadır. Bu durum her ne kadar felsefi olanın toplumsal olanla açıklanması ve felsefenin sosyolojiye kayması şeklinde eleştirilse de (Altıok, 1977),

felsefe dersini tarihsel ve toplumsal olarak zihninde bir yere oturtamayan öğrencilere büyük bir anlamlılık sağlamıştır (Tozlu, 1986).

“1950 programı Cumhuriyet tarihinin felsefe öğretim programları arasında içerik anlamında en dar kapsama sahip olanıdır. Program, ünite başlıkları olarak kabul edilebilecek altı madde ve bu maddelerden birkaçının alt maddesinden oluşmuştur. 1950 programı içerik anlamında en az hacme sahip olmasına rağmen Cumhuriyet tarihinin en uzun süre uygulamada kalmış felsefe programıdır. 1976 programının uygulamaya girmesiyle 1976-1979 yılları arasında kesintiye uğrayan 1950 programı, 1985 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Toplamda otuz yılı bulan uygulama süresiyle felsefe öğretim programları arasında 1950 programı klasik program olarak da bilinmektedir.”(Kafadar, 1994b).

1950 programının haftalık ders dağılım çizelgesine göre, lise dörtte fen şubelerinde felsefe, sosyoloji ve mantık dersleri iki saat sosyoloji, bir saat mantık; edebiyat şubelerinde iki saat felsefe, iki saat sosyoloji ve bir saat mantık olacak şekilde okutulmuştur. Fen şubelerinde felsefe dersine yer verilmediği görülmektedir.

1950 programında kendisinden önceki iki programda olduğu gibi ölçme ve değerlendirme ögesi yer almamaktadır. Benimsediği eğitim felsefesini de daimici ve esasici eğitim felsefeleri olarak nitelendirebiliriz. Sebebi ise literatür taramalarına göre 1950 programının ezberci yaklaşım benimsediği çıkarımının yapılmasıdır. 1935 programında yer alan eksikliklerin 1950 programında da devam ettiği görülmektedir.

2.9.4. 1976 Programı

Öğretmenler açısından didaktik olarak hazırlanan bu programda ilk defa felsefe grubunu oluşturan derslerin tümü için ayrı programların hazırlandığı görülmektedir. Bu programda felsefe dersinin içeriği oldukça genişletilerek, dersin amaçları ilk defa, genel amaçlar ve özel amaçlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Ayrıca bir başka yenilik olarak hangi konuya ne kadar yer verileceği programda belirtilmektedir.

Programda genel amaçlar Şu Şekilde ifade edilmektedir:

1. Dođru dűŐünme yollarını incelemeleri için imkân sađlamak,
2. Felsefe sevgisi edinmeleri için imkân ve zemin hazırlamak,
3. Felsefeye konulmuŐ problemleri anlamaya ve bunları dűŐünmeye alıŐmalarında yardımcı olmak,
4. Sosyal çevreyi istikrar ve deđiŐme yönlerinden tanıtarak çevrenin rolünü anlamalarında bir sosyolojik bakış tarzı kazandırmak,
5. OkumuŐ olduđu dersleri sistemleŐtirmelerinde ve belli bir dűnya gűŐű edinmelerinde yardımcı olmak,
6. Türk Milletinin sosyal ve fikrű mirasını kavratmak ve böylece onları yarınki meslek hayatlarının ötesini görebilen ve memleketine en faydalı yolda dođru dűŐünebilen, Türk Toplumunun gelişmesine yarayacak iŐler yapabilen yurttaŐlar olarak yetiŐtirmektir.

Programda felsefe dersinin amaçları Şu Şekilde ifade edilmektedir:

1. Olaylar üzerinde ve özellikler sosyal ve kűltűrel alanda tutarlı, etraflı ve sistemli dűŐünme kabiliyetini geliŐtirmelerinde yardımcı olmak,
2. Hayat ve dűnya gűŐűlerini geliŐtirmelerinde yardımcı olmak üzere çeŐitli tarzlarda konulmuŐ felsefe problemlerini anlamaları için imkân ve zemin hazırlamak,
3. İnsan eseri olan bilgiler karŐısından tenkitçi dűŐünmeyi edinmelerinde, bu tűrlű davranıŐı pekiŐtirmelerinde ve geliŐtirmelerinde yardımcı olmak,
4. Türk dűŐűncesini tanımaları için gerekli ortamı sađlamaktır.

“1976 programının genel amaçlarında yer alan “felsefe sevgisi edinmeleri için imkân ve zemin hazırlamak” ifadesi, bir amaç cűmlesi olarak dikkat çekicidir. Gűnűműzde de yaygın bir toplumsal önyargının kurbanı olan felsefe dersinin, 1976 programında felsefeye duyulan sevgiyi arttırarak önűne geçilmek istenmiŐtir.” (ıtak, 2016). Bu durum 1976 programından önce hazırlanan programlara bakıldıđında felsefeye ve eđitime yeni bir bakıŐ açısı getirdiđini söylemek mümkündür. Temelinde yatan sebebin ise Türkiye’ de program geliŐtirme sürecinin 1950 yılından sonra ortaöđretimde baŐladıđı gösterilebilir.

1976 programında ders saatleri, lise üçte fen şubelerinde iki saat sosyoloji, bir saat mantık; edebiyat şubelerinde iki saat sosyoloji, iki saat felsefe, iki saat mantık şeklindedir.

Programda ilk defa birden fazla felsefe öğretmeni olan okullarda uzmanlaşmaya gidilmesi ve belli öğretmenlerin felsefe grubu derslerinden sürekli aynı dersi anlatması tavsiye edildiği görülmektedir. Ayrıca ders anlatırken ezbercilikten ve ideolojilerden kaçınılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Dersin içeriği bu program üniteler şeklinde yer almakta olup, üç ana başlıktan oluşmaktadır: Giriş, Çağlar Boyunca Felsefe Sistemlerinin Belli Başlı Büyük Temsilcileri ve Sonuç başlıklarıdır. Giriş bölümünde felsefi düşünceye ve felsefe sistemlerine yer verilmektedir. Çağlar Boyunca Felsefe Sistemlerinin Belli Başlı Büyük Temsilcilerinin olduğu bölüm; İlkçağ filozoflarını (Sokrates, Eflâtun, Aristoteles ve Plotinus), Ortaçağ filozoflarını (Farabî, İbn-î Sina, Gazalî, Suhreverdî, İbn-î Arabî, St. Thomas), Yeniçağ filozoflarını (Descartes, Hume, Hegel, Kant, Marx, Comte, Bergson) ve Çağdaş felsefe akımlarını ele almaktadır. Sonuç başlığı ise Felsefi Bilginin Diğer Bilgi Türleri İle İlişkisi (Felsefe-ilim, felsefe-din ve felsefe-sanat) ve Felsefi bilginin özelliğinden oluşmaktadır.

Çıtak' a göre (2016), “1976 programı, 1950 programına göre daha kapsamlı ve düzenlidir. 1976 programının içerik ögesini diğer felsefe öğretim programlarından ayıran fark, filozoflardan hareketle felsefe tarihinin öğretimini hedeflemiş olmasıdır. Kafadar (1994b), bu nedenle 1976 programını felsefe tarihi yaklaşımına uygun bir program olarak gördüğü için diğer felsefe öğretim programlarından ayrı bir yere koymuştur.”

1976 programında da kendinden önceki diğer programlarda olduğu gibi, ölçme ve değerlendirme ögesine yönelik doğrudan ya da dolaylı herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Çıtak' a (2016) göre, programın eğitim felsefesi “Programda yer alan “felsefeye konulmuş problemleri anlamaya ve bunları düşünmeye alışmalarında yardımcı olmak” açıklama cümlesi, felsefi problemlere yönelik öğrenciye rehberlik edilmesine işaret etmektedir. Bu açıklama ilerlemeci eğitim felsefesinden küçük de olsa izler taşımaktadır. Ancak programın içerik kısmına bakıldığında, çağlar boyunca

kronolojik olarak sıralanan düşünür isimlerinin içeriğin büyük bir kısmını oluşturduğu görülmektedir. Bu durum da daimici ve esasici eğitim felsefelerine işaret etmektedir. Öğrencinin sıkı çalışması ve gerekirse zorlanmasıyla birlikte öğrenmesi gereken konuları olduğu halleriyle öğrenmesinin gerektiği, içeriğe bakıldığında görülmektedir.”

1976 programı, içerik açısından 1950 programına bakıldığında daha düzenlidir. Fakat filozoflardan hareket ederek gidilmesi felsefenin konuları açısından olumsuz bir durum oluşturabileceğini söylemek mümkündür. Çünkü filozofları anlamak için eserlerinin hepsini okutulması gerekmektedir. Ancak bu durum hem öğretmenler için, hem de öğrenciler için mümkün değildir. Eserleri okutulduktan sonra tartışma ortamında değerlendirilmesi ve yanlış anlaşılmalara sebep olan, anlaşılmasız olan yerlerin açıklanması gerekmektedir. Bu durumun uygulanması ise ders saatleri için yetersiz kalmaktadır. Öğrenci ne kadar anlamak için zorlanırsa zorlansın bazı filozofların eserleri öğrenciler için anlaşılmasız gelebilir. Ölçme ve değerlendirme ögesinin bulunmaması da öğrencinin bilgiye ulaşım kontrolünde büyük sorunlar teşkil edebilir.

2.9.5. 1985 Programı

1976 programında başlatılan uygulamalar devam etmekle birlikte, bu programda bilimin ve felsefenin Türk ve Osmanlı toplumlarındaki yeriyle ilgili bir anlayış kazandırılmaya çalışılmaktadır. Programda öğretmenden beklenenler ayrıntılı olarak belirtilmektedir. Müstakil bir amaçlar kısmı bulunan programın ders içeriği diğer programlardan geniştir. Özellikle bilim tarihi konularına geniş yer verilmektedir.

Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığının Tebliğler Dergisi'nin 2195. sayısında yer alan 1985 programı, “Felsefeye Giriş” Programı adını taşımaktadır. 179 sayılı KHK'nin 42. maddesine göre kurulmuş olan ve üyeleri Millî Eğitim Bakanı ile diğer bazı Bakanlardan oluşan Millî Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulu tarafından 16.07.1985 tarih ve 13 sayılı karar ile 1985-1986 eğitim-öğretim yılından itibaren geçerli olmak üzere kabul edilip uygulamaya konulmuştur. (Kafadar, 1994b).

1985 programına kadar uygulanan fen şubelerinde felsefe dersinin okutulmaması durumu, 1985 programı sonrasında da devam etmiştir. Lise üçte fen şubelerinde iki saat

mantık dersi okutulmuş daha sonradan iki saat de sosyoloji dersi eklenerek dört saate çıkarılmıştır. 1991-1992 eğitim-öğretim yılından itibaren ders geçme ve kredili sistem uygulamasına geçilerek, 30 kredilik zorunlu dersler kapsamına felsefe grubu dersleri (felsefe, sosyoloji ve mantık) de dâhil edilmektedir.

1985 programı üç ana başlıktan oluşmaktadır: Amaçlar, açıklamalar ve konular. Programda felsefe dersinin amaçları şu şekilde ifade edilmiştir:

1. Öğrencilere farklı bilgi dallarının varlığını göstererek, onlarda ilmî düşünce yolu ile yaratıcı, yapıcı, verimli ve hoşgörülü, kısacası Atatürkçü bir zihniyet geliştirmek,
2. Öğrencileri, Türk ve Türk-İslâm âleminin de içinde bulunduğu insanlığın kültür ve medeniyet gelişmeleri konularında şuurlandırmak,
3. Öğrencilerin hayat ve dünya görüşlerini geliştirmelerine yardımcı olmak üzere, çeşitli tarzlarda konulmuş felsefe problemlerini anlamaları için imkân ve zemin hazırlamak,
4. Okullarımızda okutulan farklı bilim dallarının temeldeki birlik ve bütünlüğünü öğrencilere kavratmak,
5. Olaylar üzerinde ve özellikle sosyal ve kültürel alanda tutarlı, etraflı ve sistemli düşünme kabiliyetini geliştirmelerinde yardımcı olmak,
6. Millî kültürümüzü, öteki kültürler arasında değerlendirerek öğrencilerin METK'nin amaç ve ilkelerine uygun nitelikte birer vatandaş olarak yetişmelerini sağlamaktır.

1985 programının içeriği, giriş ve yedi bölüm olmak üzere toplam sekiz ana başlıktan meydana gelmektedir. Bunlar;

- a. Bilgi,
- b. İlk Medeniyetlerde Bilim ve Felsefenin Başlangıçları,
- c. Hellenik ve Hellenistik Çağlarda Bilim ve Felsefe,
- d. Roma ve Ortaçağda Bilim ve Felsefe,
- e. İslâm Bilim ve Felsefenin Batıya Geçişi ve Rönesans,
- f. Yeni Çağda Bilim ve Felsefe, Osmanlı'da Yenileşme ve Cumhuriyet,

g. Çağdaş Bilim ve Felsefe başlıklarıdır.

1985 ders programı genel özelliği felsefeyi Çağ' lara ayırarak ele almış olmasıdır. Yine bir başka özelliği ise Osmanlı düşünce ve Atatürkçü (Cumhuriyet) düşünceyi bir arada yer vermesidir. Ancak felsefe dersi için Atatürkçü düşünce ve Osmanlı düşüncesinin felsefe ile bir arada verilmesi tartışmaya açık bir konudur. Felsefenin konuları her ne kadar düşünceye dair olsa da tarih alanına giren düşünceleri incelememektedir. Felsefenin amaçlarından biri olan bilgiye ulaşmadaki izlenilen yolları göstermek olduğunu söyleyebiliriz. Böyle bir durumda tarihin konularının dahil edilmesi ezberci bir eğitim anlayışına yönlendirmektedir.

1985 ders programında “bilim” kavramı önemli ve kilit kavram olarak gösterilmektedir. 1985 programının bilimlere, tek taraflı klâsik pozitivistçi bakışıyla konuyu ele alışı ne felsefî düşünceye ne de öğrencilere farklı bilgi dallarının varlığını göstererek onlarla ilmî düşünce yolu ile yaratıcı, yapıcı, verimli ve hoşgörülü, kısacası Atatürkçü bir zihniyet geliştirmeye uygundur. Kaldı ki, 1985 programında dönemin (12 Eylül 1980 sonrası) şartlarının bir sonucu olarak programa girdiği anlaşılan altıncı bölümün (Osmanlı'larda Yenileşme ve Cumhuriyet) büyük bir kısmı, felsefe programı içinde adeta iğreti olarak durmaktadır (Kafadar, 1994b).

Öğrencinin düşünme etkinliğinde bulunabilmesi için konuların diyalog ve tartışma ortamında işlenmesi gerektiği, öğrencilerde düşünmeyi geliştirebilmek için felsefî bir düşünceyi açıklayan veya tartışan konularda kompozisyon yazma ödevlerinin verilmesi programın öğrencilerin düşünme etkinliğinde bulunması gerektiğini savunan bir program görünümündedir. Öğrenciyi ezberciliğe değil düşünmeye sevk edebilmek için belirli zaman ölçüsünde öğrencilere okuma parçaları okutup bu parçalar üzerinden tartışma etkinliği yapılması da programda yer almıştır. Bu açıklamalardan yola çıkarak, 1985 programının daha çok, öğrenci merkezli olduğu ve öğretim stratejilerinden buluş yolunu kullandığı çıkarımı yapılabilmektedir.

“Bu program, öğrenciyi ezberciliğe değil düşünmeye sevk etmeyi amaçlamaktadır.” “Felsefe derslerinde genel olarak amaç, öğrenciyi düşündürmek olduğuna göre, programın başarısının, onları düşünmeye yöneltmekle artacağı; konuların karşılıklı konuşma, tartışma şeklinde işlenmesinin bu amaca ulaşmakta

yardımcı olacağı hususu...” “Öğrencilerin yapıcı, tutarlı düşünmeyi öğrenebilmeleri ve uygulayabilmeleri amacı ile felsefi bir fikri açıklayan, tartışan, mukayese eden kompozisyonlar dönem ödevi olarak verilebilir.” 1985 programının açıklamalar kısmından alınan bu üç açıklama cümlesinde, bahsi geçen ilk açıklama cümlesi gibi esasici eğitim felsefesinin değil ilerlemeci eğitim felsefesinin izlerine rastlanmaktadır (Çıtak, 2016). Ancak bu üç maddenin içerik kısmı ile birbirlerini tamamlamadığını söylemek mümkündür. 1985 programı 1993-1994 eğitim-öğretim yılına kadar sekiz yıl uygulamada kalmaktadır.

2.9.6. 1993 Programı

1993 programını diğer programlardan ayıran özellik, tamamen ayrı bir kitapçık olarak hazırlanıp basılması ve yirmi bir sayfalık daha detaylı bir yapıya sahip olmasıdır. Bu durumun en önemli sebebi program geliştirme çalışmalarında yaşanan gelişmelerin öğretim programlarına yansımalarıdır.

Felsefe dersi programlarının uygulamaya ilişkin esasları, 1993 ders programında Lise III. Sınıflarda Felsefe Grubu dersleri şeklinde;

a-Sosyal Bilimler ve Edebiyat kollarında, 2 saat Felsefe, 2 saat Sosyoloji ve 2 saat Mantık olmak üzere ayrı dersler olarak okutulmaktadır.

b- Fen ve Matematik kollarında Felsefe, Sosyoloji, Mantık derslerden biri zorunlu olarak seçilmektedir.

Ders Geçme ve Kredi sisteminin uygulandığı Ortaöğretim Kurumlarında Okutulan ortak derslerden toplam 4 kredi saatlik Felsefe (1,2) dersi 4 dönemden itibaren 2 ayrı dönemde okutulabilir. Öğrenciler;

Felsefe I. Dönem derslerinde, I., II., III., IV. Ünitelerinden (Felsefeye Giriş, Bilgi Felsefesi, Bilim Felsefesi, Varlık Felsefesi),

Felsefe II. Dönem derslerinde, V., VI., VII., VIII. Ünitelerinden (Ahlak Felsefesi, Siyaset Felsefesi, Estetik ve Din Felsefesi) sorumludur. (MEB, 1993 Felsefe Dersi Öğretim Programı)

Felsefe Dersi Programının İşleniş Yapısı, 1993 ders programında genel amaçlar, üniteler, amaçlar- davranışlar, işleniş, terimler ve değerlendirme şeklindedir.

Programda, felsefe dersinin amaçları toplamda yirmi iki maddeden oluşan kısa ifadelerle verilmiştir. Bu amaçlar şu şekildedir:

1. Felsefe dersinin konusunu kavrayabilme,
2. Felsefenin diğer alanlarla ilişkisini kavrayabilme,
3. Felsefenin gereğini kavrayabilme,
4. Bilgi felsefesinin konusunu kavrayabilme,
5. Bilgi kuramının temel problemini kavrayabilme,
6. Doğru-evrensel-zorunlu bilginin imkânını kabul eden görüşleri kavrayabilme,
7. Bilim ve felsefe arasındaki ilişkiyi kavrayabilme,
8. Farklı bilim yaklaşımlarını kavrayabilme,
9. Bilim felsefesinde klasik görüş ve eleştirisini kavrayabilme,
10. Bilimin değerini kavrayabilme,
11. Varlık felsefesinin konusunu kavrayabilme,
12. Varlık problemleri ile ilgili temel yaklaşımları kavrayabilme,
13. Ahlak felsefesinin konusunu kavrayabilme,
14. Evrensel bir ahlak yasasının olup olmadığını kavrayabilme,
15. Siyaset felsefesinin konusunu ve temel kavramlarını kavrayabilme,
16. Siyaset felsefesinin iki ana probleminden birisi olan karmaşa-düzen-ütopya probleminin özelliklerini kavrayabilme,
17. Siyaset felsefesinin ikinci ana problemi olan birey ve devlet ilişkisini kavrayabilme,
18. Estetik'in konusu bilgisi,
19. Estetik'in temel kavramlarını kavrayabilme,
20. Estetik'in temel sorunlarına ilişkin yaklaşımları kavrayabilme,
21. Din felsefesinin konusunu kavrayabilme,
22. Tanrı'nın varlığına ilişkin farklı yaklaşımları kavrayabilme.

1993 programında felsefe dersinin amaçlarını belirten cümlelerde biçimsel bir değişim ve tekdüzelik olduğu dikkat çekmektedir. Tek bir amaç cümlesi hariç (Estetik'in konusu bilgisi) geri kalan her bir amaç cümlesi kavrayabilme ile bitmektedir.

1935 programına bakıldığında amaç cümlelerinin düşündürmek, birleştirmek, yetiştirmek, geliştirmek, sevgi uyandırmak, yardım etmek eylemsileriyle bittiği görülmektedir. 1976 programında amaç cümlelerinin hazırlamak, bakış açısı kazandırmak, yetiştirmek, yardımcı olmak, zemin hazırlamak, sağlamak eylemsileriyle bittiği görülmektedir. 1985 programında ise amaç cümlelerinin kavratmak, yardımcı olmak, sağlamak, zemin hazırlamak, şuurlandırmak, zihniyet geliştirmek eylemsileri ile bittiği görülmektedir. 1935, 1976 ve 1985 programlarında amaç cümlelerinin bitişinde kullanılan eylemsi çeşitliliğinin, 1993 programına gelindiğinde yerini tek bir eylemsiye bırakmış olması, hedef ögesi bakımından olumsuz bir durumdur. Ayrıca hedef cümlelerinin kavrar ifadesiyle değil de *kavrayabilme* ifadesiyle bitiyor olması, eğitim durumlarının temel ilkelerinden olan *öğrenene görelilik ilkesine* uygun değildir (Çıtak, 2016).

1993 programında içerik, toplamda sekiz bölümden oluşmakta ve ilk defa konular ünitelendirilerek ve daha genel ifade başlıkları kullanılmaktadır. Üniteler, içerikte yer aldıkları sıraya göre şu şekilde sıralanmaktadır: Felsefeye Giriş, Bilgi Felsefesi, Bilim Felsefesi, Varlık Felsefesi, Ahlak Felsefesi, Siyaset Felsefesi, Estetik ve Din Felsefesi. 1993 programında genel açıklamalarla uyuşmayan bir içerik sorunu bulunmaktadır. Genel Açıklamalar başlığı altında yer verilen Millî Egemenlik ve Laiklik kavramlarının Atatürk'ün görüşleri ve uygulamaları doğrultusunda öğrenciye kazandırılması öngörülmüştür. Ancak ünitelerin konularında ve işlenişinde bu konuya yönelik bir bilgi yer almamaktadır. Yalnızca terimler başlığı altında bu kavramlara değinildiği görülmektedir. Programa göre hazırlanan Felsefeye Giriş ders kitabındaysa bu terimlere de yer verilmediği görülmüştür (Kafadar, 1994b).

Erdem (1998)' e göre, 1985 programının en büyük sorunu felsefe ile felsefe olmayanın birbirine karıştırılarak felsefenin ideoloji ve dinin hizmetinde kullanılması çabasıdır. Erdem, bilinçli olarak yapılan bu yanıştan 1993 programıyla dönüldüğünü savunmaktadır.

Ayrıca 1993 programına yönelik olumlu bir durum, felsefeye tarihsel değil de sistematik olarak yaklaşımının görülmesidir. Olumsuz olarak yapılan eleştirisi ise felsefenin birçok alt dalına yer verilen programda Eğitim Felsefesine yer verilmemesidir.

1993 programı da kendinden önceki diğer programlarda olduğu gibi ölçme ve değerlendirme ögesinin eksik olduğu görülmektedir. 1993 programı da kendisinden önceki tüm programlarda olduğu gibi eğitim felsefesinin ne olduğu doğrudan belirtilmemektedir. Programdaki genel açıklamalardan yola çıkılarak, belirlenmiş bazı felsefi problemlerin merkeze alınıp farklı ünitelerde işlenmesiyle öğrencide felsefi düşünme tarzının kazandırılması öngörülmektedir. Problem merkezli bu yaklaşım *ilerlemeci eğitim* felsefesine göre hazırlandığı düşünülse de felsefe dersinin amaçları başlığı altında yer alan amaçların yalnızca bir tanesi hariç diğer tüm amaçların *kavrama* şeklinde olduğu görülmektedir. Amaçların bilgi ve kavrama düzeyinde olup üst basamaklara çıkamayışı problem merkezli yaklaşım ile çelişmektedir.

2.9.7. 2009 Programı

2009 programı, sadece felsefe dersini kapsayan bir kitapçık şeklinde hazırlanarak, kendisinden önce uygulanmış olan tüm programlar arasında en geniş kapsama sahip olma özelliğine sahiptir. Toplamda seksen yedi sayfadan oluşmakta olan program, geçmiş programlardan farklı ise akademik danışmanlar ve komisyon üyelerinin bulunmasıdır.

2009 programı, 1993 programının temel bakış açısını ve içeriğini korumuş bir programdır. Hedefler yerine kazanımların yer aldığı, akım ve filozofların yerine felsefi sorunların ve kavramların merkeze konulduğu, sonuç yerine sürece dayalı ölçme yöntemlerinin kullanıldığı ve örnek etkinliklerin geliştirildiği 2009 programı, bilginin yapılandırılmasını öngörmesiyle diğer programlardan farklılık göstermektedir (Dombaycı, 2013).

MEB, öğretim programlarında 2006 yılı itibariyle yapılandırmacı yaklaşımı benimsemesi ile 2006 yılı ve sonrasında oluşturulan öğretim programlarında hedef ve amaç ifadelerinin yerine kazanım ifadesini kullanmaktadır. 2009 programında genel amaçlar on bir tane madde şeklinde yer almaktadır.

1. Felsefenin alanı ve temel problemleriyle ilgili bilgi edinmeleri,
2. Felsefenin ne olduğunu anlayıp felsefi sorgulama becerisini kazanmaları,

3. Felsefî bir bakış açısı edinmeleri ve gündelik yaşamlarında da bu bakışı kullanma alışkanlığı kazanmaları,
4. Sistematik düşünebilme becerisi kazanmaları,
5. Varlığı bütünlük içinde sorgulayabilme becerisi kazanmaları,
6. İnsan açısından değerlerin anlamını fark etmeleri hem etik hem de estetik değerleri, millî ve evrensel açıdan değerlendirebilme tutumu geliştirmeleri,
7. Kendilerini ve evreni anlamak için sorgulama tutumu geliştirebilmeleri,
8. Konulara çok yönlü bakış açısıyla bakabilme tutumu kazanmaları,
9. Tartışma kültürünü geliştirebilmeleri, düşüncelerini aktarırken kavramları doğru ve özenli biçimde kullanabilme tutumu geliştirmeleri,
10. Bilgi ve bilimin temel problemlerini değerlendirebilme becerisi kazanmaları,
11. Felsefenin yaşamla ilişkisini kurmaları amaçlanmaktadır.

2009 programının içerik ögesi, 1993 programının içeriğini oluşturan sekiz üniteden meydana gelmektedir, 1993 programında yer alan üniteler, ünitelerin isimlerinde ve sıralamasında yapılan bazı değişiklikler halinde yer almaktadır. Üniteler, içerikte yer aldıkları sıraya göre şu şekildedir: Felsefeyle Tanışma, Bilgi Felsefesi, Varlık Felsefesi, Ahlak Felsefesi, Sanat Felsefesi, Din Felsefesi, Siyaset Felsefesi ve Bilim Felsefesi.

2009 programında; öğrencinin merkeze konulup öğretmen ise öğrenciye rehber rolünü üstlendiği, yaparak ve yaşayarak öğrenmelerin sağlandığı, eleştirel, sorgulayıcı, yeniliklere açık bir öğretim programı olduğuna dair ifadelerin bulunması, programının ilerlemeci eğitim felsefesi ilkelerini içerdiğini söylemek mümkündür. Bu durumda felsefe dersi için önemli bir noktadır. Öğrenciler düşüncelerini özgürce ifade ederek, kendilerine düşünce ortamı yaratarak aslında felsefenin istediği bilgiye ulaşma yöntemlerinden birisini kullanmış olmaktadır.

2009 programının, diğer programlardan fark olarak ilk defa ölçme ve değerlendirme ögesine on bir sayfalık oldukça geniş bir bölüm ayrılmaktadır.

Programda, açık uçlu soruların daha etkili olabileceği üzerinde durulmakla beraber, kontrol listesi, derecelendirme ölçeği, likert tipi ölçek, felsefe dersine yönelik sene başı ve sene sonu tutum ölçekleri, grup değerlendirme formu, öğrenci gözlem formu, proje değerlendirme ölçeği gibi tamamlayıcı ölçme araçlarına ve performans puanlama araçlarına da yer verilmektedir.

2.9.8. 2017 Programı

2009 programında olduğu gibi 2017 programı da kitapçık şeklinde hazırlanarak yirmi yedi sayfadan oluşmaktadır. Program çok yeni ve ilk defa uygulamaya geçilen bir programdır. Ayrıca ortaöğretim 10. Sınıflara tekrar getirilmesi bu programın özelliklerindedir.

Programın yapısı felsefe dersi öğretim programının uygulanması; öğretim programının temel felsefesi ve genel amaçları, alana özgü beceriler, öğretim programının uygulanmasında dikkat edilecek hususlar, kazanım sayısı ve süre tablosu, felsefe dersi öğretim programı için ders kitabı forma sayıları ve ebatları, öğretim programının yapısı, kazanımların yapısı, sınıf düzeylerine göre ünite, konu, kazanım ve açıklamaları sınıflara göre (10. ve 11. Sınıf) ayrı ayrı ele almaktadır.

1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 2. maddesinde ifade edilen Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ile Türk Millî Eğitiminin Temel İlkeleri esas alınarak hazırlanan Felsefe Dersi Öğretim Programı'yla öğrencilerin;

1. Felsefi terminoloji hakkında bilgi sahibi olmaları,
2. Felsefenin cevap aradığı temel sorulara karşı farkındalık geliştirmeleri,
3. Felsefi akıl yürütme becerilerini kullanarak felsefi sorulara verilen cevapları değerlendirmeleri,
4. İnsan düşüncesinin felsefe tarihi boyunca ortaya koyduğu problemleri ve bunlara ilişkin çözümleri ana hatları ile kavramaları,

5. Felsefenin temel sorularına filozofların ve felsefi yaklaşımların verdikleri cevapları analiz etmeleri,
6. Felsefenin diğer disiplin alanlarıyla ilişkisini kavramaları,
7. Felsefenin güncel hayatla ilişkisini kavramaları,
8. Felsefenin bireysel ve toplumsal rolünü kavramaları,
9. Tartışma kültürünü geliştirebilmeleri,
10. Düşüncelerini ifade ederken kavramları doğru ve yerinde kullanabilmeleri, ifade ettiği düşüncelerin tutarlı ve temellendirilmiş olmasına özen göstermeleri amaçlanmaktadır.

2017 programında içerik ögesi kazanımlarla ayrı ayrı başlıklar şeklinde yer almaktadır. Her bir sınıfın programının içerikleri konuları ayrılarak oluşturulmaktadır.

10. Sınıf felsefe dersi öğretim programının konuları:

1. Felsefeyi Tanıma
2. Felsefe ile Düşünme
3. Felsefenin Temel Konuları Ve Problemleri
4. Felsefi Okuma Ve Yazma

11. Sınıf felsefe dersi öğretim programının konuları:

1. M.Ö. 6. Yüzyıl-M.S. 2. Yüzyıl Felsefesi
2. M.S. 2. Yüzyıl-M.S. 15. Yüzyıl Felsefesi
3. 15. Yüzyıl-17. Yüzyıl Felsefesi
4. 18. Yüzyıl-19. Yüzyıl Felsefesi
5. 20. Yüzyıl Felsefesi

2017 programı içerik açısından tamamı ile 2009 programından farklı hale getirildiği söylemek mümkündür. 2017 programının Klasik yaklaşımdan ziyade öğrenciyi temele aldığı görülmektedir. MEB'in öğretim programında, "Öğrencinin kendi güncelinden ve gündeminden hareketle verilere dayalı ve birikimsel bilgilerinden yararlanması ve bunlara yine kendi gündemi için çözümler üretmesi beklenmektedir." cümlesi bu durumu kanıtlamaktadır.

2017 programında ölçme ve değerlendirme ögesine ayrı yer verilmeyip, bir başlık şeklinde bulunmaktadır. “Felsefe becerilerinin ölçülmesi ve değerlendirilmesinde; eleştirel düşünme, sorgulama, yorumlama, uygulama, analiz etme, çıkarımda bulunma, değerlendirme yapma ve sentezleme gibi üst düzey bilişsel becerilerin ölçülmesine imkân sağlayan çoktan seçmeli, açık uçlu, kısa ve uzun cevaplı madde türlerine yer verilmelidir.” şeklinde yer almaktadır. Bu durumda programın eksikliğini göstermektedir.

BÖLÜM III

PROGRAMLARIN İÇERİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1 Eğitim Felsefeleri Açısından Öğretim Programları

Öğretim programlarının eğitim felsefeleri: Daimici (Perennialism), Esasici (Essentialism), İlerlemeci (Progressivism) ve Yeniden Kurmacı (Reconstructionism) şeklinde dört bölüme ayrılmaktadır.

3.1.1. 2009 Programı

Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayımladığı 2009 Felsefe Dersi Öğretim programında öğretimin eğitim felsefeleri ögesine açık bir şekilde belirtildiği görülmektedir. Ancak programda yer alan, "Program uygulanırken öğrenme sürecinde ön bilgileri harekete geçirme, gelişim düzeyini dikkate alma, etkili iletişim kurma, nesnelere/olaylar arasında ilişki kurmaya, uygulama ve değerlendirme süreçlerine dikkat edilmelidir. Klasik yaklaşımların yanı sıra, öğrenci merkezli öğrenmeyi temel alan program; öğrenme sürecinde öğrenci katılımına ve öğretmen rehberliğine ağırlık vermektedir. Bu programla öğrencilerin, konuların öğretimi sürecinde aktif katılımcı olmaları esas alınmaktadır. Program uygulanırken öğrencilerin araştırma yapabilecekleri, sorgulayabilecekleri, keşfedebilecekleri, problem çözebilecekleri, çözüm ve yaklaşımlarını paylaşıp tartışabilecekleri ortamların sağlanması gereklidir." açıklamasından çıkarım yapmak mümkündür. Yapılan bu açıklamadan yola çıkılarak araştırmanın, sorgulamanın ve öğrencinin merkezde olduğu bir yaklaşım benimsendiği görülmektedir. Strateji olarak buluş yoluyla öğrenmenin etkili olduğu, *ilerlemecilik* ve *yeniden kurmacılığın* esas alındığını söylemek mümkündür.

MEB, 2005-2006 eğitim-öğretim yılından itibaren eğitim sisteminde ilköğretimin ilk kademesinden başlayıp aşamalı olarak *yapılandırmacı yaklaşıma* geçildiği görülmektedir. *Yapılandırmacı yaklaşım*, öğrencilerin ön öğrenmelerinden hareketle, öznel bilgiye dayalı deneyim, yaşantı ve sosyal çevrelerini kullanarak bilgiyi yeniden adlandırılmasıdır. (Dilci, 2011) Yapılandırmacı yaklaşıma geçilmesi felsefe öğretim programını da etkilemektedir. Ancak felsefe derslerine duyulan ilginin ve

felsefe dersinin öneminin tam kavranamayışından dolayı öğrencilerin aktif olmaması durumunda bu yaklaşımının hedefine ulaşım ulaşamadığı ise düşündürücü bir noktadır.

3.1.2. 2017 Programı

Uygulamaya yeni geçilen programda *yapılandırmacı yaklaşım* varlığını sürdürmektedir. MEB' in yayımladığı bu programda Öğretim Programının Temel Felsefesi ve Genel Amaçlar başlığında programın eğitim felsefesine yer verilmektedir. 2009 programında olduğu gibi 2017 programında da net bir ifadeye rastlanılmamaktadır.

Programda, felsefi düşünce dönemlerinin temel özellikleri, örnek filozoflar ve felsefi metinler değerlendirilirken dönemin koşullarının göz önünde bulundurulması ve bunların çağımız koşulları ve güncel içerikleri ile ilişkilendirilerek yorumlanması esas alınmaktadır. Varlık, bilgi ve değere dair temel sorular üzerinden felsefi düşünmeye ve felsefenin diğer bilimlerle ve güncel sorunlarla ilişkilerine değinilmektedir. Öğrencilerin düşünmeye, araştırmaya, tartışmaya ve fikirler oluşturmaya, eylemlerinde insani-toplumsal, etik-ahlaki sorumluluk taşımaya ve siyasi-estetik duyarlılık göstermeye teşvik edilmeleri hedeflenmektedir.” şeklinde açıklamaktadır. Yapılan açıklamadan anlaşılacağı üzere, bu program öğrenciyi hedef göstererek, öğrenci merkezli ilerlemektedir.

2017 Programında *yapılandırmacılık* esas alınmakta ancak *ilerlemecilik* ve *yeniden kurmacılık* etkileri bulunmaktadır. Programda *buluş* yoluyla öğrenmenin yanı sıra *araştırma-inceleme* yoluyla öğretim stratejileri de bir arada bulunmaktadır. Araştırma-inceleme yoluyla öğretim stratejisi, öğrencilerin araştırma ve incelemesine yönelik olması ortaöğretim öğrencileri için, felsefe dersinde tam amacına ulaşabilmesi seviye açısından kolay görülmemektedir.

3.2. Felsefe Öğretim Programlarında Hedef

3.2.1. 2009 Programı

2009 programında hedefler ögesine ayrı bir başlık şeklinde yer verilmektedir.

Felsefe Dersi Öğretim Programı'nı tamamlayan öğrencilerin;

1. Felsefenin alanı ve temel problemleriyle ilgili bilgi edinmeleri,
2. Felsefenin ne olduğunu anlayıp felsefi sorgulama becerisini kazanmaları,
3. Felsefi bir bakış açısı edinmeleri ve gündelik yaşamlarında da bu bakışı kullanma alışkanlığı kazanmaları,
4. Sistematik düşünebilme becerisi kazanmaları,
5. Varlığı bütünlük içinde sorgulayabilme becerisi kazanmaları;
6. İnsan açısından değerlerin anlamını fark etmeleri hem etik hem de estetik değerleri, millî ve evrensel açıdan değerlendirebilme tutumu geliştirmeleri,
7. Kendilerini ve evreni anlamak için sorgulama tutumu geliştirebilmeleri,
8. Konulara çok yönlü bakış açısıyla bakabilme tutumu kazanmaları,
9. Tartışma kültürünü geliştirebilmeleri, düşüncelerini aktarırken kavramları doğru ve özenli biçimde kullanabilme tutumu geliştirmeleri,
10. Bilgi ve bilimin temel problemlerini değerlendirebilme becerisi kazanmaları,
11. Felsefenin yaşamla ilişkisini kurmaları amaçlanmaktadır.

Hedeflerin bireyi, felsefe ile yaşamla uyumlu hale getirilmesi, felsefeyi gündelik yaşama uygulamaları, kendilerini ve evreni anlamlandırılmaları görülmektedir. Bu doğrultuda hedeflerin felsefi anlamda doğru oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Türk millî eğitiminin uzak hedefi olan Milli birlik ve beraberlik düşüncesi, felsefenin yaşama uygulanmasında dahi tek başına yeterli olacaktır. Genel hedeflerini net kelimelerle belirtmemiş gibi gözükse de aslında yaşam sözcüğünün geçmesi bireyi ahlaklı bir topluma hazırladığı anlamı çıkartılmalıdır. Özel hedeflerin açık ve anlaşılır şekilde belirtilmesi, felsefenin doğru anlaşılmasının yolunu açtığına göstergesidir. Özel hedeflerin gerçekleştiği takdirde genel ve uzak hedeflerde gerçekleşecektir. Ancak Dombaycı (2013), “Programın genel amaçlarında yer alan felsefi sorgulama, felsefi bakış açısı, sorgulama tutumu, çok yönlü bakış açısı tutumu ifadelerinin ne anlama geldiği ve programa hangi düzeyde yansıtıldığı açık değildir. Program birtakım beceriler, değerler, tutumlar veya kişisel nitelikler öngörüyorsa bunlar programda açık seçik bir şekilde yer almalıdır. Genel amaçlardan altıncı maddede “İnsan açısından

değerlerin anlamını fark etmeleri hem etik hem de estetik değerleri, millî ve evrensel açıdan değerlendirebilme tutumu geliştirmeleri” cümlesi yer almaktadır. Programda yer alan kazanımlara bakıldığında bu amaç cümlesine karşılık gelen hiçbir kazanımın olmadığı görülmektedir.” şeklinde açıklamaktadır. Bu durum da hedeflerin kazanımlarla uyumlu olmadığını göstermektedir.

2009 programında hedefler açık bir şekilde verilmesi ve yeni hedefler belirlenmesi kendisinden önceki programlar arasında program için olumlu bir durumdur. Buna rağmen programın içeriği incelendiğinde hedeflere ulaşmada birbirleriyle uyumadığı görülmektedir.

3.2.2. 2017 Programı

MEB’ in yayımladığı 2017 programında hedeflerin “Öğretim Programının Temel Felsefesi ve Genel Amaçlar” başlığı şeklinde birleştirildiği görülmektedir.

739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’nun 2. maddesinde ifade edilen Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ile Türk Millî Eğitiminin Temel İlkeleri esas alınarak hazırlanan Felsefe Dersi Öğretim Programı’yla öğrencilerin;

1. Felsefi terminoloji hakkında bilgi sahibi olmaları,
2. Felsefenin cevap aradığı temel sorulara karşı farkındalık geliştirmeleri,
3. Felsefi akıl yürütme becerilerini kullanarak felsefi sorulara verilen cevapları değerlendirmeleri,
4. İnsan düşüncesinin felsefe tarihi boyunca ortaya koyduğu problemleri ve bunlara ilişkin çözümleri ana hatları ile kavramaları,
5. Felsefenin temel sorularına filozofların ve felsefi yaklaşımların verdikleri cevapları analiz etmeleri,
6. Felsefenin diğer disiplin alanlarıyla ilişkisini kavramaları,
7. Felsefenin güncel hayatla ilişkisini kavramaları,
8. Felsefenin bireysel ve toplumsal rolünü kavramaları,

9. Tartışma kültürünü geliştirebilmeleri,

10. Düşüncelerini ifade ederken kavramları doğru ve yerinde kullanabilmeleri, ifade ettiği düşüncelerin tutarlı ve temellendirilmiş olmasına özen göstermeleri amaçlanmaktadır.

MEB belirlediği bu hedefler, 2009 programı ile kıyaslandığında on bir madde olan genel hedefler, 2017 programında on madde şeklinde açıklanmaktadır. 2017 programının hedeflerine bakıldığında, 2009 programında yer alan “İnsan açısından değerlerin anlamını fark etmeleri hem etik hem de estetik değerleri, millî ve evrensel açıdan değerlendirebilme tutumu geliştirmeleri” maddesinin yer almadığı görülmektedir. Bu durum sadece bu maddenin içeriği ile ilişkili olmamakla beraber aynı zaman “millî” kavramını da hiçbir maddesinde yer verilmediğini, Türk eğitim sisteminin uzak hedefi olan birlik ve beraberlik ilkesini de soyutlandığını söylemek mümkündür. Programda özel hedefler açık bir şekilde dile getirilmektedir ancak genel hedeflere ulaşıp orada kalacağını ifadesi olabilmektedir. Program öğrenciye felsefeyi öğretmek, felsefe yapmayı öğretmek, bireyin kendisini tanımak ve felsefeyi hayata uygulamak şeklinde ilerlemektedir. Hedeflerin bu doğrultuda yetersiz olduğu eleştiri noktasıdır.

2017 programında eksiklik olarak bilgi ve bilimle ilgili madde yer almaması, teknoloji çağında yaşanması açısından olumsuz bir noktadır. Toplumlar geçmişte elde edilen bilimin bilgi birikimleri ile ilerlemektedir. 2009 programında yer alan “Bilgi ve bilimin temel problemlerini değerlendirebilme becerisi kazanmaları” maddesi bu savı desteklemektedir. Ancak 2017 programında yer almaması, hem çağa ayak uydurmak açısından, hem de felsefenin değeri açısından olumsuz izler taşımaktadır.

3.3. Felsefe Öğretim Programlarında İçerik

3.3.1. 2009 Programı

2009 programında üniteler, içerikte yer aldıkları sıraya göre şu şekildedir: *Felsefeyle Tanışma, Bilgi Felsefesi, Varlık Felsefesi, Ahlak Felsefesi, Sanat Felsefesi, Din Felsefesi, Siyaset Felsefesi ve Bilim Felsefesi.*

2009 Felsefe Dersinin Ünite ve Açılımları tablo şeklinde verilmektedir.

Tablo 4. Felsefe dersi öğretim programı'nın üniteleri ve süreleri

ÜNİTELER	KAZANIM SAYILARI	ORAN (%)	SÜRE/DERS SAATİ
1.FELSEYLE TANIŞMA	8	11	8
2.BİLGİ FELSEFESİ	9	17	12
3.VARLIK FELSEFESİ	7	17	12
4.AHLAK FELSEFESİ	10	17	12
5.SANAT FELSEFESİ	7	11	8
6.DİN FELSEFESİ	5	7	6
7.SİYASET FELSEFESİ	6	10	7
8.BİLİM FELSEFESİ	6	10	7
TOPLAM	58	100	72

2009 programında “Programın Yapısı” başlığı altında sekiz ünitenin her biri ayrı başlıklar şeklinde açıklanarak verilmektedir. Programın “Açıklamalar” kısmında kazanım tablosunun bölümünde de her bir kazanımla ilgili içerik açıklamalarına yer verilmektedir. 2009 programı bu nedenle içerik anlamında diğer öğretim programlarına kıyasla daha esnek bir yapıya sahiptir.

2009 programıyla felsefî akım ve filozoflara dayalı içerik anlayışından felsefî kavram ve problem temelli içerik anlayışına geçiş yaşanmıştır. Filozoflar ve felsefelerinin daha ön planda olduğu bir yaklaşımdan filozoflar ve felsefelerinin, felsefî kavram ve problemlerin anlaşılabilirliğini sağlamak için kullanıldığı bir yaklaşıma geçiş 2009 programının en önemli yenilikleri arasındadır. Bu sayede filozofların ve felsefî akımların derse daha kolay taşınabilmesi sağlanmıştır. Kazanımlara ve ünitelere bakıldığında, arzu edildiği takdirde programda ele alınamayacak bir akımın, filozofun ya da okulun bulunmadığı görülmektedir. Bu sayede hiçbir konu dışarda bırakılmayıp tamamı felsefe çatısı altında bir araya getirilmiştir (Dombaycı, 2013).

2009 programına yönelik olumlu değerlendirmelerin yanı sıra yine Dombaycı (2013) olumsuz eleştirilerde de bulunmaktadır:

1. Programın içeriği, genel olarak kazanımlara özel olarak da açıklamalara göre belirlenmektedir. Bu nedenle programda yer alan açıklamaların sınırı kazanımların sınırını geçmemelidir. Programında bu ilkeyle uyuşmayan bir durum bulunmaktadır. Felsefeyle tanışma ünitesinin 3. ve 4. kazanımı olan “Felsefenin anlamını açıklar” ve “Felsefenin soruları, disiplinleri hakkında bilgi sahibi olur” kazanımlarına yönelik “Geçmişten geleceğe felsefenin fonksiyonuna değinilmelidir” şeklinde verilen açıklama cümlesi, belirtilen kazanımlardan daha geniş bir içeriğe sahiptir.

2. İçeriğin sırası felsefi bilginin, sistemli ve anlamlı bir bütün oluşturabilmesi için önemlidir. Felsefeyle tanışma ünitesinin 5. ve 6. kazanımı “Felsefi düşüncenin niteliklerini fark eder” ve “Felsefede tutarlılığın önemini fark eder” kazanımlarıdır. Felsefede tutarlılık, felsefi düşüncenin bir niteliğidir. Bu nedenle 6. kazanımın 5. kazanım içinde yer alması kazanımların sıralanışında kapsam sorununa yol açmıştır. Ayrıca felsefeyle tanışma ünitesinin son iki kazanımı olan “Hayatın anlamlandırılmasında felsefenin rolünü sorgular” ve “Felsefe açısından dilin önemini anlar” kazanımlarının sırasında değişiklik yapılması, içeriğin daha anlamlı bir bütün oluşturması için gereklidir.

3. 2009 programında (1993 programında da) kazanımların sırasından çok daha önemli bir sıralama sorunu bulunmaktadır. Felsefenin en temel üç alanı varlık, bilgi ve değer alanlarıdır. 2009 programında üniteler bilgi, varlık, etik ve estetik sıralamasıyla devam etmektedir. Oysaki varlık alanının sorgulanması bilgiyi, bilgi alanının sorgulanması da değer denilen sistematiği oluşturmaktadır. Bu nedenle ünitelerin sıralamasında varlık nitesi bilgi ünitesinden daha önce gelmelidir.

Programın içerik ögesi, felsefenin tüm konularını kapsamısından dolayı önemlidir. Ancak Dombaycı'nın da dile getirdiği üzere sıralama hatası bulunmaktadır. Yapılandırmacı yaklaşımın benimsenmesinden kaynaklı yoğunluk olarak ünitelerin sıralaması daha açıklayıcı ve anlaşılır olmaktadır

3.3.2. 2017 Programı

2017 programı, felsefe öğretim programları içerisinde en yeni olanıdır. 2017-2018 eğitim-öğretim yılında 11. sınıflara zorunlu olmasından dolayı içerik ögesi 10. ve 11. Sınıflar için ayrı ayrı hazırlanarak programda “Sınıf Düzeylerine Göre Ünite, Konu, Kazanım ve Açıklamalar” başlığı şeklinde ele alınmaktadır.

10. sınıf felsefe dersi üniteleri sırası ile: *Felsefeyi Tanıma, Felsefe ile Düşünme, Felsefenin Temel Konuları Ve Problemleri, Felsefi Okuma Ve Yazma başlıkları* ile dört konu altında toplanmaktadır. Ortaöğretimin bu kademesi için felsefe ile tanışma şeklinde bir program hazırlandığını söylemek mümkündür. Programda her bir konu başlık, alt başlıkları ve kazanımları ile birlikte verilmektedir. 2009 programında üniteler şeklinde yer alan felsefenin konuları, 2017 programında “Felsefenin Temel Konuları” altında alt başlıklar şeklinde yer almaktadır. Diğer bir farkı ise bu sıralamanın değişmiş olmasıdır. Sırasıyla felsefenin konuları: *Varlık Felsefesi, Bilgi Felsefesi, Bilim Felsefesi, Ahlak Felsefesi, Din Felsefesi, Siyaset Felsefesi ve Sanat Felsefesi*. Bilgi felsefesinden sonra bilim felsefesinin konularının gelmesi ve ahlak felsefesinden sonra din felsefesi konularının gelmesi, konuların içerik açısından bağlantısının kurulmasında öğrenciler için pekişmiş olacaktır. 2009 programında yapılan hatanın düzeltildiğini söylemek mümkündür. Konular varlık alanının sorgulanması, varlıktan sonra bilgi alanının sorgulanması ve son olarak değer alanına geçilmesi şeklinde oluşmaktadır.

2017 programı 10. Sınıf Ünite, Kazanım Sayısı ve Süreleri tablo şeklinde verilmektedir.

Tablo 5. Felsefe dersi öğretim programı'nın üniteleri ve süreleri

Ünite	Kazanım Sayısı	Süre/Ders Saati	Oran (%)
Felsefeyi Tanıma	3	11	15
Felsefeyle Düşünme	4	13	18
Felsefenin Temel Konuları ve Problemleri	7	36	50
Felsefi Okuma ve Yazma	4	12	17
TOPLAM	18	72	100

2017 programı 11. sınıf felsefe dersi üniteleri sırası ile şu şekildedir: *M.Ö. 6. Yüzyıl-M.S. 2. Yüzyıl Felsefesi, M.S. 2. Yüzyıl-M.S. 15. Yüzyıl Felsefesi, 15. Yüzyıl-17. Yüzyıl Felsefesi, 18. Yüzyıl-19. Yüzyıl Felsefesi ve 20. Yüzyıl Felsefesi.*

2017 programı konuları yüzyıllara ayırarak ele alarak 1985 felsefe programı ile benzerlik göstermektedir. Konular, kazanımlarla alt başlıklar şeklinde yer almaktadır. Her bir yüzyılın ele alınma şekli şu şekildedir:

1. (...) Yüzyılın felsefesini hazırlayan düşünce ortamını açıklar.
2. (...) Yüzyılın felsefesinin karakteristik özelliklerini açıklar.
3. Örnek felsefi metinlerden hareketle (o) yüzyılın filozoflarının felsefi görüşlerini analiz eder,
4. (...) Yüzyıl felsefesi örnek düşünce ve argümanları felsefi açıdan değerlendirir.
5. Harita üzerinde 20 ve 21. yüzyıl felsefecilerinin isimlerini ve yaşadıkları coğrafyayı gösterir. (Programda sadece 20 ve 21. Yüzyıl felsefecileri için bu kazanım maddesi bulunmaktadır.)

2017 programında filozoflara ve metinlere yer verilmesi dönemi ve dönemin şartları ile filozofları anlamada genel bir bakış açısı oluşturacaktır. 2009 programında kazanımlarda filozof isimleri kullanılmamaktadır, ancak 2017 programında filozoflar ve okutulacağı metinlerde yer almaktadır.

2017 programının olumsuz yanı, üniteleri yüzyıllara ayırarak öğrencileri ezberci bir eğitim anlayışına sevk ettiğini söylemek mümkündür. I. Kant'ın "Ahlak Metafizikinin Temellendirilmesi" adlı eserini okuduktan sonra I. Kant' ı *ödev ahlaki* anlayışını sorgulayarak, anlamaya çalışır. Ancak Kant' ı 18. ve 19. yüzyıla ait bir filozof, *ödev ahlakını* da bu yüzyıllarda geçerli bir anlayış olarak öğrenme olasılığı yüksektir.

2017 programında yalnızca 20 ve 21. yüzyıl "Felsefecilerinin isimlerini ve yaşadıkları coğrafyayı harita üzerinden gösterilmesi", ilk defa kullanılmasına rağmen bu içeriğin eksik olduğunu göstermektedir. 20 ve 21. yüzyıl filozofları belirli bir coğrafyada yaşamamıştır, diğer filozofların da yaşadığı dönem ve coğrafya bilgileri bulunmaktadır. (Mevlana, Farabi, F. Bacon, J. Locke ve diğerleri.) Ayrıca diğer

kazanımında filozof olarak geçen kavram diğer kazanımında felsefeciler olarak geçmesi ayrı bir detaydır.

2017 programı 11. Sınıf Ünite, Kazanım Sayısı ve Süreleri tablo şeklinde verilmektedir.

Tablo 6. Felsefe dersi öğretim programı'nın üniteleri ve süreleri

Ünite	Kazanım Sayısı	Süre/Ders Saati	Oran(%)
MÖ 6. Yüzyıl-MS 2. Yüzyıl Felsefesi	4	12	17
MS 2. Yüzyıl-MS 15. Yüzyıl Felsefesi	4	16	22
15.Yüzyıl-17.Yüzyıl Felsefesi	4	14	19
18.Yüzyıl-19.Yüzyıl Felsefesi	4	12	17
20.Yüzyıl Felsefesi	5	18	25
TOPLAM	21	72	100

3.4. Felsefe Öğretim Programları Eğitim Durumları

3.4.1. 2009 Programı

2009 programında *Programın Uygulanmasına İlişkin Esaslar* başlığı altında, eğitim durumları ögesine yönelik şu maddelere yer verilmektedir;

1. Programın amacına uygunluk açısından, ünite ve kazanımlar belirlenen sıraya göre işlenmesi gereklidir.
2. Etkinlik uygulanırken (programın sonunda her bir ünite ile alakalı bir ya da birkaç etkinlik örneği bulunmaktadır) öğretmen okulun bulunduğu çevre ve imkânları dikkate alarak programda örnek olarak verilen etkinlikleri aynen uygulayabilir ya da kendisi yeni etkinlikler geliştirebilir.

3. Etkinlik uygulamaları kazanımın belirlendiği düzeye göre yapılandırılmalıdır.
4. Etkinliklerin hazırlanmasında ve uygulanmasında fıkra, hikâye, gazete, fabl, karikatür, fotoğraf, film, günlük yaşam deneyimleri vb. araç olarak kullanılabilir.
5. Tartışmalar ve etkinlikler, öğrencilerin bilgi ve anlayışlarını kendilerinin yapılandırmasına imkân verecek şekilde yönlendirilmelidir.
6. Felsefî problemlerin farkına varmaları için öğrencilerin ilgilerini çekecek sorular ortaya atılmalıdır.
7. Etkinlikler uygulanırken yapılan tartışmalarda öğretmen-öğrenci ilişkilerinin demokratik olmasına özen gösterilmelidir.
8. Etkinlikler bir hafta önceden incelenerek gerekli hazırlıklar yapılmalıdır.

Ancak Dombaycı (2013), “Klasik yaklaşımların yanı sıra, öğrenci merkezli öğrenmeyi temel alan program; öğrenme sürecinde öğrenci katılımına ve öğretmen rehberliğine ağırlık vermektedir. Bu programla öğrencilerin, konuların öğretimi sürecinde aktif katılımcı olmaları esas alınmaktadır. Program uygulanırken öğrencilerin araştırma yapabilecekleri, sorgulayabilecekleri, keşfedebilecekleri, problem çözebilecekleri, çözüm ve yaklaşımlarını paylaşıp tartışabilecekleri ortamların sağlanması gereklidir.” şeklinde belirtilmektedir. Eğitimde literatüre girmiş ve uygulanabilecek altmışa yakın aktif öğrenme yöntem ve tekniği bulunmaktadır. Bunların içinde özellikle felsefe dersi öğretimine uygun olan; zihin haritaları, drama, istasyon, rol yapma, panel, altı şapkalı düşünme, film ve sinema gösterimi, metafor, diyalog hazırlama, sen olsaydın, tarihsel empati gibi birçok yöntem ve teknik yer almaktadır. Ancak Sokratik sorgulama gibi felsefenin içinden çıkmış ve eğitim bilimlerine mâl olmuş bir tekniğin dahi programda kendine yer bulamayışı programı eleştirmeye açık hale getirmektedir.” şeklinde açıklamaktadır.

Felsefe dersleri genellikle soyut kavramlar içermektedir. Bu yüzden öğretmenler anlatım tekniğini kullanmaktadır. Kızıltan (2012) bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “Eğitim durumlarına yönelik duyulan bu ihtiyacın giderilebilmesi için felsefe öğretiminde yeni sayılabilecek üç önemli teknik mevcuttur. Bunlar; edebî metinlerden

yararlanma, analogi ve drama tekniklerinin felsefe öğretiminde kullanımınıdır. Ortaöğretimde felsefe dersiyle ilk kez karşılaşan öğrencinin soyut konularda yaşadığı güçlük, felsefe öğretiminde kullanılabilir bu teknikler sayesinde giderilebilecektir.” Aynı zamanda programda yer alan “Etkinliklerin hazırlanmasında ve uygulanmasında fıkra, hikâye, gazete, fabl, karikatür, fotoğraf, film, günlük yaşam deneyimleri vb. araç olarak kullanılabilir” maddesi somutlaştırılmada örnek teşkil etmektedir.

2009 programında etkinlikler kısmı metin okumalarında şeklindedir. Bu okumalar filozofları daha yakından tanımaları ve anlamaları için önemli bir noktadır. Ancak öğrenciye sürekli yazılı metinler sunulması diğer anlatım tekniklerini göz ardı etmektedir.

3.4.2. 2017 Programı

2017 programında, eğitim durumlarına ilişkin açıklamalar “Öğretim Programının Uygulanmasında Dikkat Edilecek Hususlar” başlığı altında ele alınmaktadır.

Felsefe dersinin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi, tüm bu beceri ve kazanımların daha verimli bir şekilde sağlanabilmesi için dersin işlenişinde;

- Felsefi terim bilgisi, felsefe bilgisi, kavram tartışmaları,
- Metin okuma ve anlama,
- Teori-uygulama birlikteliği,
- Sorgulama,
- Eleştirel düşünme
- Analitik düşünme,
- Yorum (hermeneutik) bilgisi,
- Diyalektik akıl yürütme,
- Disiplinler arası ilişki kurma,
- Güncelle ilişkilendirmeye özen gösterilmelidir.

Programda felsefe dersi öğretimine uygun olan; zihin haritaları, drama, istasyon, rol yapma, panel, altı şapkalı düşünme, film ve sinema gösterimi, metafor, diyalog

hazırlama, sen olsaydın, tarihsel empati gibi birçok yöntem ve teknik kullanmak mümkündür.

MEB 2017 programında “Felsefe ders kurgusunda; kitap merkezli, ansiklopedik veya öğretmenin terim bilgisi ve konuyu doğrudan aktarması yerine, önce problemin öğrencilere hatırlatılması ve tartışılması beklenmektedir. Dersler işlenirken öğrencilerden bir hafta sonra işlenecek dersin/metnin konusuna veya problemine ilişkin düşünmeleri, soru oluşturmaları, araştırma yapmaları, fikir üretmeleri (yazılı hazırlık yapmaları) istenerek probleme yönelimleri sağlanmalıdır” ifadeleri yer almaktadır. Ayrıca 2009 programından ayrılan önemli bir özelliği ise 2017 programında “Öğretim Programının Uygulanmasında Dikkat Edilecek Hususlar” başlığı altında yer alan “Derse Problem Merkezli Başlanması” hususu çok önemli bir yere sahiptir. Sokratik sorgulama tekniğinin bu programda yer verildiğini kanıtlamaktadır. Sokratik yöntem, düşünceye dayalı, soru cevap şeklinde ve tartışma ortamı şeklinde bireyin zihninin uyanması sağlamaktadır.

2017 programında 10. Sınıflar için hazırlanan kazanımlarda “Öğrencilerin dergi ve gazete haberleri, internet, sosyal medya veya TV programlarında paylaşılan bilgileri, bilginin değeri ve güvenilirliği açısından tartışmaları sağlanır” ve “Öğrencilerin hikâye, roman, kısa film veya belgesellerden birinde işlenen konuyu varlık felsefesi açısından değerlendirmeleri ve sınıfta paylaşımları sağlanır” şeklinde maddeleri bulunmaktadır. Ancak bu maddeler 11. Sınıf kazanımlarında görülmemektedir. Genellikle 11. Sınıf kazanımlarında 2009 programında olduğu gibi metin okumalarına ağırlık verilmektedir. Bu durum da 2017 programının kendisinden önceki 2009 programdan farklı yanı bulunmamaktadır.

3.5. Felsefe Öğretim Programlarında Ölçme ve Değerlendirme

3.5.1. 2009 Programı

2009 programında yer verilen ölçme araçları ve felsefe öğretimde kullanımını Çıtak (2016) şu şekilde açıklamaktadır:

1. Kısa cevaplı sorular; felsefe dersinde kullanılacak olan açılımlı etkinlik örneklerinde öğrencilerin üst düzey zihinsel becerilerini ölçmek için uygulanabilir.

2. Açık uçlu sorular; felsefe dersinde öğrencinin başarısının değerlendirilmesi amacıyla yapılan sınavlarda ve etkinliklerde öğrencilerin üst düzey (analiz, sentez, değerlendirme) bilişsel becerilerinin ölçülmesinde kullanılabilir.

3. Çoktan seçmeli sorular; felsefe dersinde, dönem içerisinde yapılacak ortak (karşılaştırmalı) sınavlarda test formatında ölçme araçları tercih edilebilir.

4. Grup değerlendirme; felsefe dersi ile ilgili verilebilecek grup ödevlerinin ölçme ve değerlendirmesinde grup değerlendirme tekniğine başvurulabilir.

5. Gözlem; öğrenci hakkında çabuk ve etkili bilgiler verebilecek olan gözlem tekniği de bir diğer ölçme aracı olarak kullanılabilir. Öğrencinin, soru ve önerilere verdiği cevapların, sınıf içi tartışmalara katılımının, grup çalışmaları ve tartışmalarına katılımının, üstlenilen görev ve yapılan materyallere karşı tutumunun tespitini yapmak için önemlidir.

6. Kontrol listesi; felsefe dersi kapsamında uygulanabilir ancak bunun felsefe dersinin işlenişi ya da ilgili etkinliğin gerçekleştirilmesi esnasında doldurulması daha yararlı olacaktır.

7. Derecelendirme ölçekleri; öğrencilerin felsefe dersinde ilgili çalışma sırasında istenilen bilgi, beceri, işlem ya da tutumları ne oranda kazandığını tespit etmek için kullanılabilir. Kontrol listelerinin not verme amaçlı kullanılmamasına dikkat edilirken derecelendirme ölçekleri not verme amaçlı da kullanılabilir.

8. Proje; felsefe dersinde kimi ünitelerden öğrencilere proje ödevleri vererek de ölçme ve değerlendirme yapılabilir. Örneğin, bilim felsefesi ünitesinde üst düzey bir kazanım olan “felsefe ile bilim arasındaki ilişkiyi değerlendirir” kazanımı proje ödevi olarak öğrenciye verilebilir. Hazırlanan proje derecelendirme ölçeği ile ister öğretmen tarafından ister grup değerlendirme ile akranlar ve arkadaşlar tarafından istenilirse de öğrencinin kendisi tarafından öz değerlendirme ile değerlendirilebilir.

9. Tutum ölçekleri; felsefe derslerine karşı tutumun eğitim-öğretim yılının başında ve sonunda uygulanmasıyla (ön test-son test) öğrencilerin felsefe derslerine bakışı ve tutumları hakkında bilgi edinmek için kullanılabilir.

Programa eklenen tutum ölçeği, felsefe dersine yönelik tutumun ölçülmesi açısından oldukça önemlidir ve programda yer alması isabetli bir karardır. Bir dersin öğrenimine etki eden en önemli faktörlerden biri olan derse yönelik tutum, ölçülmesi gereken bir faktördür. Öğrencilere hem ders yılı başında (ön test) hem de ders yılı sonunda (son test) olmak üzere iki kere tutum ölçeği uygulanabilir. Böylece öğrencilerin felsefe dersine yönelik tutumları sene başında ve sene sonunda olmak üzere ölçülmüş olur. Elde edilen bu iki ölçme sonucunun birbiriyle karşılaştırılmasıyla da anlamlı verilere ulaşmak mümkün hale gelir. Bu ölçüm ve değerlendirme aynı zamanda öğretmenin, öğrencilere felsefe sevgisini kazandırıp kazandıramadığına yönelik sağlıklı bilgileri de verir (Çıtak, 2016).

Programın değerlendirme ögesinde; kısa cevaplı sorular, açık uçlu sorular, çoktan seçmeli sorular, grup değerlendirme, gözlem, kontrol listesi, derecelendirme ölçekleri, proje, tutum ölçekleri gibi ölçme ve değerlendirme araç ve yöntemlerine yer verilmektedir. Programda bu araç ve yöntemlerin felsefe derslerinde uygulanabilirliği açısından değerlendirilerek kısa açıklamalar yapılmaktadır.

3.5.2. 2017 Programı

2017 programında ölçme ve değerlendirme ögesine çok kısa yer verilmektedir. MEB' in 2017 programına göre felsefe dersi Ölçme ve Değerlendirme Araçlarının Kullanımı: “Felsefe dersi, bilgi aktarımının ötesinde “düşünüm” temelli, sonuçtan daha çok süreç odaklı zihinsel-tinsel bir uğraşı olup ölçme değerlendirme araçları kullanılmalı, bilgiden ziyade beceriler ölçülmelidir. Felsefe becerilerinin ölçülmesi ve değerlendirilmesinde; eleştirel düşünme, sorgulama, yorumlama, uygulama, analiz etme, çıkarımda bulunma, değerlendirme yapma ve sentezleme gibi üst düzey bilişsel becerilerin ölçülmesine imkân sağlayan çoktan seçmeli, açık uçlu, kısa ve uzun cevaplı madde türlerine yer verilmelidir. Ders işlenirken okuma metinlerinden alıntılar, örnek olaylar, analogiler ve gerçek yaşam durumlarına ilişkin gazete ve dergi haberlerinin, görsellerin bireysel veya grup çalışmaları ile analiz edilmesi, tartışılması, bunlara ilişkin

proje ve performans ödevleri yapılması sağlanmalıdır” şeklinde yer almaktadır. Bu açıklamada öğrencilerin beceri ölçümünün ön planda tutulduğunu söylemek mümkündür.

2009 programında ölçme ve değerlendirme detaylandırılarak verilmesine rağmen, 2017 programında hem kısa tutularak hem de bilginin değil de zihinsel becerilerin ölçülmesi ön görülmektedir. Tutum ölçekleri, kontrol listesi, derecelendirme ölçekleri 2017 programında yer almamaktadır. Bunun yerine proje ödevlerinin ölçme aracı olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Ancak bu durum “öğrencinin öğrenme sürecinde ne kadar sağlıklı bilgi elde eder?” sorusunu akıllara getirmektedir. Günümüz teknoloji çağında bütün bilgiler hazır, el altında bulunurken öğrencilerin proje ve proje ödevlerinde bu bilgileri birebir kopyalamaları kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu durumda ölçme ve değerlendirme ögesinin güvenilirliğini olumsuz etkilemektedir.

BÖLÜM IV

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde nitel verilerin uygun tarama ve doküman analizlerinden yola çıkılarak elde edilen sonuçlar ele alınacaktır. Bu sonuçlardan hareketle önerilerde bulunulacaktır.

4.1 Sonuçlar ve Tartışma

Cumhuriyet döneminde uygulanan felsefe öğretim programları; 1924, 1935, 1950, 1976, 1985, 1993, 2009 ve 2017 yıllarına ait olmak üzere sekiz tanedir. Her programın kendine ait farklılıkları, hedefleri, içerikleri ve benzer noktaları bulunmaktadır. Özellikle son yıllarda Türkiye’ de okullarda dinsel eğitimin artması ve muhafazakâr eğilimlerin toplumda ön plana çıkması felsefe eğitiminin önüne geçtiğini söyleyebiliriz. Aynı zamanda bir öğrencinin matematik, fizik, kimya, biyoloji, edebiyat, tarih, coğrafya gibi temel derslerin başarı ölçütü olarak sayılması felsefe, psikoloji ve mantık derslerini geri planda tuttuğunun da bir kanıtı niteliğindedir. Felsefe eğitiminin önemini azaltmakta olan bu gibi durumların öğretim programlarına da yansıtılarak programın ağırlığını azaltmaktadır. İşte bu yüzden yapılan çalışmada son iki felsefe dersi öğretim programlarının karşılaştırılmasına, felsefe öğretim programlarının nitel olarak incelenmesini ele alınmaktadır.

2009 programı ve 2017 programı yapılandırmacı bir yaklaşımı benimseyerek öğrencinin aktif, ön öğrenmelerinden hareketle bilgiyi elde etmelerini sağlamaktadır. Bu durumun iki programda da olması, programların felsefe dersinin uygulanması için olumlu bir gelişmedir. Çünkü felsefede önemli olan zihni harekete geçirmek, düşündürmek ve sonunda bilgiye ulaşmaktır. Böylelikle öğrenciye farklı açılardan bakmayı, farklı düşünceleri, zihnini nasıl eğitebileceğini ve düşüncesini özgürce ifade etmekte özgür olacağı bir felsefe eğitimi ile verilmiş olacaktır.

2009 programında hedefler on bir madde ile açıklanırken, 2017 programında hedeflerin on maddeye düşürüldüğü görülmektedir. 2009 programında hedefler

maddesinde yer alan, “insan açısından değerlerin anlamını fark etmeleri hem etik hem de estetik değerleri, millî ve evrensel açıdan değerlendirebilme tutumu geliştirmeleri”, 2017 programının hedefleri arasında bulunmamaktadır. Bu madde bir toplumda geçmişten süregelen ve hâlâ varlığını koruyan ve gelecekte de var olması gereken insani değerlerin bilinmesi ve öğretilmesi için önemlidir. Toplumları bir arada tutan, insanı insan yapan bu değerler; eşitlik, özgürlük, adalet, sevgi, saygı, dayanışma, hoşgörü gibi kavramlardan oluşmaktadır. Bu kavramlar her bir bireye ulaşması gereken ve bireylerde anlam kazandırılması gereken değerlerdir. Bu değerlerin anlam açısından tarihine bakıldığında, en iyi şekilde anlam kazandırılmalarına dair düşünceler felsefe tarihi boyunca çeşitli filozoflar tarafından tartışılarak birçok farklı açıdan ele alınmaktadır. 2009 programı amaçlarında yer alması felsefe için önem taşımaktadır ancak 2017 programı amaçlarında bu değerlere ait karşılık gelecek bir maddenin olmaması eksikliklerdir.

2009 programı hedefler ögesi maddelerinde yer alan “bilgi ve bilimin temel problemlerini değerlendirebilme becerisi kazanmaları”, 2017 programında yer almamaktadır. Bu durum 2017 programı için olumsuz bir eleştiri ortaya çıkartmaktadır. Çünkü dünya hızla gelişmekte ve bilimsel anlamda önemli ilerlemeler elde etmektedir. Felsefenin de bilimin ve bilginin temel problemleri ile bireylere bilimsel anlamda ilerlemesi için yol gösterici olabileceğini söylemek mümkündür.

2017 programında “felsefi terminoloji hakkında bilgi sahibi olmaları” maddesi yer almaktadır. 2009 programı hedef ögesinde felsefe terminolojisi hakkında hedef maddesinin bulunmaması öğrencileri felsefeye yabancı kılıp daha da anlaşılmaz hale getirdiğini söylemek mümkündür. Ancak 2017 programı hedeflerinde felsefenin terminolojisi ile ilgili maddenin ilk sırada yer alması, öğrencilerin felsefeye karşı olumsuz ve anlaşılmaz kılan bakış açısını yok etmek için önem taşımaktadır.

2017 programında yer alan “tartışma kültürünü geliştirebilmeleri” ve “düşüncelerini ifade ederken kavramları doğru ve yerinde kullanabilmeleri, ifade ettiği düşüncelerin tutarlı ve temellendirilmiş olmasına özen göstermeleri” maddeleri, 2009 programında “tartışma kültürünü geliştirebilmeleri, düşüncelerini aktarırken kavramları doğru ve özenli biçimde kullanabilme tutumu geliştirmeleri” şeklinde tek bir maddede

yer almaktadır. 2009 programında yer alan tek maddenin, 2017 programında iki madde şeklinde yer almasının çok önemli bir değişiklik olduğunu göstermemektedir. Aksine 2009 programındaki gibi ele alındığında, 2017 programında yerine başka hedefler eklenebilirdi.

Felsefenin alanları olan varlık, bilgi, bilim, estetik konularının, 2017 felsefe eğitim programının hedef öğelerinde açıkça yer verilmemesi felsefenin sadece bir dersten ibaret tutulduğunu, diğer alanlara ait hedef taşımadığını söylemeyi mümkün kılmaktadır.

2009 programında konuların işleniş sırası açısından felsefi anlamda bir bütünlük bulunmamaktadır. 2009 programında konular; *Felsefeyle Tanışma, Bilgi Felsefesi, Varlık Felsefesi, Ahlak Felsefesi, Sanat Felsefesi, Din Felsefesi, Siyaset Felsefesi ve Bilim Felsefesi* şeklindedir. 2017 programında bu durumun dikkate alınıp düzeltildiğini söylemek mümkündür. 2017 programında ise konular; *Varlık Felsefesi, Bilgi Felsefesi, Bilim Felsefesi, Ahlak Felsefesi, Din Felsefesi, Siyaset Felsefesi ve Sanat Felsefesi* şeklindedir. Yani öğrenciler ontoloji ile başlayarak, epistemolojinin konularıyla devam ederek, son olarak etik konularını işleyecektir.

Felsefe dersi eğitim programlarının geneline bakıldığında filozofların düşüncelerine dair belirli metinler seçildiği görülmektedir. MEB bu konu hakkında çalışmalara gitmesi gerekmektedir. Metinlere dayalı olan program filozofu anlamak ve ortaöğretim seviyesindeki öğrenci için bir rol/model olması açısından önem taşımaktadır. Ancak, filozofun o konu hakkında yazdığı belirli bir kitabı, tıpkı edebiyat derslerinde olduğu gibi, öğrencilere okutulması hem felsefe açısından hem de öğrenci açısından olumlu sonuçları ortaya çıkaracağını söylemek mümkündür.

Bir başka açıdan ele alındığında programların metinlerinin derste okutulması, sınırlı olan ders saati için, çoğu zaman yok sayılmasını mümkün kılmaktadır. Metinlerin her birinin okutulduğu varsayıldığında, etkinlikleri okumalara dayalı bir ders olup dersin sıkıcı hale gelmesini sağlamaktadır. Metin sonrası tartışma ortamı yaratılabilir fakat sınırlı olan ders saatinden dolayı tartışmanın derinlemesine inildiğini söylemek mümkün değildir.

Felsefe dersleri günümüzde dönemin filozoflarının düşüncelerinin aktarıldığı bir ders olarak görülmektedir. Ancak drama yöntemi, filozofları ve felsefe içerikli filmlerin derste izletilmesi gibi yöntemlerle öğrencilerin empati kurması sağlanarak filozofu ve düşünce tekniğini anlamasını daha çok kuvvetlendirilebilir.

Bir diğer durum ise 2009 programı ortaöğretimin 11. sınıflarında ortak ders şeklinde yer alırken, 2017 programında ortaöğretim 10 ve 11. Sınıflar için zorunlu hale getirildiği görülmektedir. Bu durumun felsefe için, Türk eğitim sisteminde yeniden önem kazanmaya başladığına işaret ettiğini söyleyebiliriz. Yine de 2017 programının da eksikleri olması ve ders saatlerinin az olması felsefenin hala tam değerinin karşılığını aldığı söylemeyi mümkün kılmamaktadır. Gözden kaçan bir durum daha vardır, o da; 2017 programının uygulamaya girdiği ilk yıl için 11. Sınıf öğrencilerine bu program uygulandığında, 10. Sınıfta felsefe dersi görmediği için felsefe konularına eksik başlayacağı gerçeğidir. Bu konu hakkında bir açıklama programın içerisinde bulunmamaktadır.

2017 programında ölçme ve değerlendirme ögesinin çok kısa yer alması ise, 2009 programına kıyasla olumsuz etki yaratabileceği ortaya çıkan sonuçlardan birisidir. 2009 programı incelendiğinde, programda ölçme araçları açıklamaları ile birlikte verilirken, aynı zamanda öğretmenler için *kontrol listesi, derecelendirme ölçekleri ve tutum ölçekleri* bulunmaktadır. Buna rağmen 2009 programı ölçme ve değerlendirme ögesi bakımından yetersiz bulunurken, 2017 programının ölçme araçlarının kısa tutulması büyük eleştirilerin yolunu açmaktadır. Eğitimde bir bilgi süreci varsa, bu bilginin öğrencilere ne derecede ulaşıp ulaşmadığı kesin olarak öğrenilmelidir. Aksi takdirde öğrenci bilgiyi yanlış öğrenmesi dahi sadece ders açısından değil, toplum açısından da olumsuz etkileri olabilmektedir. Çünkü felsefe toplumun ahlaki değerlerini de ele alan bir alandır.

2009 programı incelendiğinde programda yer alan kazanımlar kısmı, açılımlı bir şekilde etkinlik örnekleri, derste okutulması gereken metinler ve süreç tablolar ile birlikte detaylı bir şekilde verilmektedir. Fakat bu durum 2017 programında yer almamakla beraber sadece kazanımları açıklayan maddeler bulunmaktadır. Bu da 2017

programının kazanımlar kısmının özenle hazırlanmadığını göstermektedir. Böyle bir öğretim programının da felsefe dersinin verimini düşüreceğini, öğretmenlere tam anlamıyla rehber olamayacağını sonucuna ulaştırmaktadır.

2009 ve 2017 felsefe dersi öğretim programlarının eğitim durumları ele alındığında öğrenci merkezli bir yaklaşım benimsenmektedir. Bu her iki program için felsefe adına olumlu bir durumdur. Ancak programlarda yer alan ders saatleri bu durumun gerçekleşmesine imkân verdiğini söylemek mümkün gözükmemektedir.

Bir öğretim programının eksik kaldığı durumlarda ya da toplumsal faktörlerin meydana getirdiği farklılaşma sonucu değişikliğe uğradığını söyleyebiliriz. Çalışmada yapılan programların nitel incelenmesi sonucunda yenilenen 2017 programının, kendisinden önceki 2009 programı ile kıyaslandığında çok fazla eksikliklerin bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu durum 2017 programı hazırlanırken, 2009 programının olumlu ya da olumsuz öğelerinin dikkate alınmadığını göstermektedir.

4.2 Öneriler

Araştırma sonuçlarından yola çıkılarak şu önerilerde bulunmaktadır:

1. Felsefe programlarında, program geliştirmenin öğelerine yer verilmesi bakımından Cumhuriyet tarihi boyunca doğrusal olmayan bir durum gözlenmektedir. Yeni bir programın, kendinden önceki programlarda bulunan olumlu özelliklerinden yola çıkarak, olumsuz özelliklerden arındırılan yeni bir programın uygulamaya konulması beklenmektedir. Ancak programlara bakıldığında daha önceki programlarda yer alan olumlu bir öğenin yeni programda yer almadığı ya da eksik bir şekilde yer aldığı, olumsuz öğelerin ise hala devam ettiği görülmektedir. Bu konuda felsefe alanındaki eğitimcilerin, akademisyenlerin ve uzmanların, eğitimin programlanması yönündeki uzmanların bir araya gelerek felsefe öğretim programı oluşturmaları önerilmektedir.

2. Felsefe dersi öğretim programlarının en büyük sıkıntısı ders saatlerinin yetersiz olmasıdır. Ders saatlerinin artırılması sonucunda dersler ve konular yetiştirilir ve daha

iyi kavranır. Böylelikle etkinliklere de daha çok zaman ayrılabilir. Bundan dolayı felsefe ders saatlerinin artırılması önerilmektedir.

3. Felsefe ders programlarının geçmişten gelen diğer bir sıkıntısı ise öğrencilerin programla çok geç tanışmalarıdır. Bu durumun ortaöğretim seviyesinden değil de daha ilköğretim seviyesinden başlatılarak yıllara yayılması önerilmektedir. Felsefe merakla başlar ve en iyi merak edenler ise çocuklardır. Bunu da felsefenin somutlaştırılarak, özünden kaybetmeden öğretilmesi önerilmektedir.

4. Her değişen programın ardından öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Bu yüzden programın başarısı için öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerini de ihmal etmemek gerekmektedir.

5. Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman ve veri incelemesi şeklinde yapılmaktadır. Ancak felsefe dersi öğretim programlarının kalitesini ve etkililiğini artırmak amacıyla nicel araştırma yöntemlerine de başvurulması önerilmektedir.

6. Felsefe dersi eğitim programlarının incelenmesinin yanı sıra felsefe dersi eğitimi ders kitaplarının içerik açısından incelemesinin yapılması önerilmektedir.

7. Günümüz eğitim sistemi öğrencileri sınava yönelik çalışmaya yönlendirmektedir ve üniversite sınavlarında felsefe dersi için ayrılan soru sayısı azdır. Bu durumda öğrencilerin gözünde felsefeyi önemsiz kılmakta, ezbere dayalı bir ders olarak göstermektedir. Üniversite sınavlarında felsefe dersi soru sayısının artırılması ve ezbere dayalı sorulardan çok yoruma dayalı soruların sorulması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adjukiewicz, J. (1994), “*Felsefeye giriş*” (Çev. A. Cevizci), Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Akpınar, B. (2012), “*Eğitim programları ve öğretim*”, Ankara: Data Yayınları.
- Akyüz, Y. (1999), “*Türk eğitim tarihi*”, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Alcı, B. (2012). “Eğitim programı tasarımı ve modelleri.” H. Şeker (Ed.), *Eğitimde program geliştirme – kavram ve yaklaşımlar içinde* (s. 71-88). Ankara: Anı Yayıncılık
- Arslan, H. T. (2014), “*Cumhuriyet döneminde felsefe eğitimi (1923 – 1938)*”, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Baykara, K. (2012). İçeriğin ve eğitim durumlarının düzenlenmesi. H. Şeker (Ed.), *Eğitimde program geliştirme – kavram ve yaklaşımlar içinde* (s. 163-181). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bilen, M. (2006), “*Plandan uygulamaya öğretim*”, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Büyükalan Filiz, S. (2006). “Eğitimle ilgili temel kavramlar.” M. Ç. Özdemir (Ed.), *Eğitim bilimine giriş içinde* (s. 3-25). Ankara: Ekinoks.
- Cevizci, A. (2007). *Felsefe*. İstanbul: Sentez.
- Cevizci, A. (2010), “*Felsefe sözlüğü*”, İstanbul: Pradigma Yayıncılık.
- Cicioğlu, H. (1985a), “ Cumhuriyet döneminde ortaöğretim programlarında felsefe grubu derslerinin analizi”, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 10(55), 16-22.
- Cüceloğlu, D. (1994), “*İyi düşün doğru karar ver.*” İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Çelik, F. (2006). Türk eğitim sisteminde hedefler ve hedef belirlemede yeni yönelimler. *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(11), 1-15.
- Çıtak, E. (2016), “*Cumhuriyet dönemi felsefe öğretim programlarının program geliştirmenin temel öğeleri kapsamında değerlendirilmesi*”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çüçen, A. (2001), “*Felsefeye giriş*”, İstanbul: Asa Kitapevi.

- Demircioğlu, A., Duman, E. Z. (2013), “1935 ve 2009 felsefe öğretim programlarına göre yazılmış ders kitaplarındaki çeşitli felsefe kavramlarının karşılaştırılması”, *Eğitim Ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 271-279
- Demirel, Ö. (2009). “*Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*”, Ankara: Pegem Akademi.
- Demirel, Ö. (2010a), “*Eğitimde program geliştirme*” Ankara: Pegem Akademi
- Demirel, Ö. (2010b). *Öğretme sanatı*. Ankara. Pegem Akademi.
- Demirel, Ö. (2011), “*Eğitimde program geliştirme*” Ankara: Pegem Akademi.
- Dilci, T. (2011), “*Öğretim ilke ve yöntemleri*”, Ankara: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Dombaycı, M. A. (2002). “*Ortaöğretimde öğretim ilke, yöntem ve teknikler açısından felsefe öğretimi*”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dombaycı, M. A. (2009), “*Felsefe öğretimi ve düşünme becerileri ilişkisi*” Iv. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi Bildirileri, S. 406-416.
- Dombaycı, M. A. (2013), “Felsefe İçin Öğretim Programı Ve Öğretim Programı İçin Felsefe” Çotuksöken B., Tepe H. (Ed.), “Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi İçinde” (S. 135-160), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Erdem, S. (1998). “Felsefe eğitimi [Özel Sayı]”, *Öğretmen Dünyası Dergisi*, 218, 21-22.
- Ergin, O. N. (1977), “*Türk maarif tarihi*”, İstanbul: Eser Matbaası.
- Ertürk, S. (1974), “*Eğitimde program geliştirme*” Hacettepe Üniversitesi Dergisi, S.12.
- Ertürk, S. (1982), “*Eğitimde program geliştirme*” Ankara: Meteksan Kitapevi
- Ertürk, S. (1998). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Meteksan Kitapevi
- Ertürk, S. (1988), “Türkiye’ de eğitim felsefesi sorunu” *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3,11-16.
- Felsefe Programı, (1985). *Millî Eğitim Gençlik Ve Spor Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 48(2195), 359-361. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Felsefe Programı, (1993). *Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 56(2384), 378-379. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Felsefe Programı, (2009). *Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 73(2629), 124-138, Ankara: Millî Eğitim Basımevi
- Felsefe Programı, (2018). *Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*,

- Kablan, Z. (2012). Hedef belirleme: bilişsel, duyuşsal ve devinişsel alanlar. H. Şeker (Ed.), *Eğitimde program geliştirme – kavram ve yaklaşımlar içinde* (s. 127-160). Ankara: Anı.
- Kafadar, O. (1994a), “Felsefe öğretiminin türk eğitim sistemine girişi ve tarihi gelişimi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Sayı 27(1)*, 279-288.
- Kafadar, O. (1994b), “Türkiye’de cumhuriyet döneminde liselerde felsefe eğitimi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Sayı 27(2)*, 691-718.
- Kafadar, O. (2000). “Türkiye’de kültürel dönüşümler ve felsefe eğitimi”, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kaya, H. (1997), “Üniversite öğrencilerinde eleştirel akıl yürütme gücü”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kaynaradağ, A. (1998), “Felsefe eğitimi [Özel Sayı]”, *Öğretmen Dünyası Dergisi, 2(18)*, 8-12.
- Kaynaradağ, A. (2002), “Türkiye’de cumhuriyet döneminde felsefe”, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Kefeli, İ. (2011), “Felsefe öğretiminde yeni bir model arayışı: ayşe teyze’nin çantası”, *Özne Felsefe Dergisi, 8(14)*, 199-210.
- Kısakürek, M. A. (1969), “Eğitim programlarının geliştirilmesi ile öğretim süreçleri arasındaki ilişkiler” *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2*, 45-53.
- Kızıltan, Ö. (2012). “Felsefe öğretimi sorunları ve yeni yaklaşımlar”, *Eğitim Ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 1(4)*, 334-342.
- Kuçuradi, I. (1987), “Ortaöğretim kurumlarında felsefe öğretimi”, Ankara: Türk Eğitim Derneği.
- Küçükahmet, L. (2008). “Öğretimde planlama ve değerlendirme”, Ankara: Nobel.
- Nutku, U. ve Türedi, E. (1998). Felsefe eğitimi [Özel Sayı]. *Öğretmen Dünyası Dergisi, 218*, 26-27.
- Özdemir, S. M. (2009), “Eğitimde program değerlendirme ve türkiye’de eğitim programlarını değerlendirme çalışmalarının incelenmesi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*, S. 126-149.
- Özgen, M. K. (2004), “Öğretmen eğitiminde simülatör tabanlı sınıf örneğinden hareketle zihin felsefesi açısından bir kalite değerlendirilmesi”, *Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE, (S. 15-23)*.

- Rousseau, J.J. (2016), “*Emile - ya da eğitim üzerine-*” İş Bankası Kültür Yayınları.
- Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim öğrenme ve öğretim*. Ankara: Gönül.
- Sönmez, V. (2001), “*Program geliştirme öğretmen el kitabı*”, Ankara: Anı.
- Sönmez, V. (2012), “*Eğitim felsefesi*”, Ankara: Anı.
- Sünbül, A. M. (2014), “*Öğretim ilke ve yöntemleri*”, Konya: Eğitim Kitabevi.
- Şakar, Ö. (2014). “*Ortaöğretim felsefe dersi öğretim programları ve 2009 yılı programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (isparta örneği)*”, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Tan, Ş. ve Erdoğan, A. (2001). *Öğretimi planlama ve değerlendirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Topakkaya, A. (2010). "Türk Felsefe Geleneğinin Oluşmasında İstanbul Üniv.Felsefe Bölümünün Etkisi", *Türkiye'de Felsefe Geleneği*, (S. 155-165) İSTANBUL
- Tozlu, N. (1986). *Liselerde felsefe öğretiminde karşılaşılan problemler I-II*. Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Dergisi, 7, 8-9.
- Turgut, İ. (1993), “*Felsefenin temel soruları*”, İzmir: Akademi.
- Ulutaş, A. T. (2004) “*Cumhuriyet döneminde ortaöğretimde felsefe eğitimi ve sorunları*”, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Ünsal, S. (2016), “Orta öğretim felsefe dersine yönelik öğretmen görüşleri: kazanımlar, sorunlar ve çözüm önerileri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 3171-3192.
- Varış, A. (1996). *Eğitimde program geliştirme: teori ve teknikler*. Ankara: Alkım.
- Varış, F. (1998), “*Temel kavramlar ve program geliştirmeye sistematik yaklaşım*”, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Engin, C. (1998), “*Liselerdeki felsefe dersi öğretiminin değerlendirilmesi*”, *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 2(17), 102-117.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008), “*Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*” (6. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yücel, H. A. (1994), “*Türkiye’de ortaöğretim*”, Ankara: Kültür Bakanlığı Basımevi.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Merve BÜLBÜL

Doğum Tarihi: **/**/****

Doğum Yeri: *****

Lise: 2005-2009

Lisans: 2011-2015

Yüksek Lisans: 2015-2017

Bilimsel Çalışmalar:

1.Arseven, A., Bülbül, M. ve Çubuk, N. Felsefe Dersi Öğretim Programlarının Amaç ve İçerik Açısından Karşılaştırmalı İncelemesi, International Conference on Social Sciences and Education Research 8-10 Eylül, Ankara